

K. III.
2454(A)

· A C A D E M I A R O M Â N Â
M E M O R I I L E S E C Ţ I U N I I I S T O R I C E
S E R I A I I I T O M U L X I I M E M . 10

EVOLUŢIA MIJLOACELOR ŞI A CHIPULUI
DE FĂPTUIRE A RAZBOIULUI DELA
MOARTEA LUI ŞTEFAN-CEL-MARE
PÂNĂ LA ACEA A LUI MATEI BASARAB

III
TACTICA

DE
GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

19930/959

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI

1931

	Lei
TOMUL IX (1928-29)	200.—
N. IORGA. Cronicile turcești ca izvor pentru istoria Românilor.	12.—
N. IORGA. Portretele Domnilor noștri la muntele Athos.	20.—
D. ONCIUL. Românii și Ungurii în trecut.	15.—
S. GREAVU-DUNĂRE. Bibliografia Dobrogei, 425 a. Hr. — 1928 d. Hr.	80.—
N. IORGA. Portrete și lucruri domnești nou-descoperite.	20.—
N. IORGA. Comemorarea lui Francesco Petrarca.	10.—
N. IORGA. Un boier de provincie în timpul Eteriei și Reg. Organic.	10.—
Păr. H. INGIGIAN. Mărturii armenesti despre Valahia și Moldova.	35.—
G-ral R. ROSETTI. Rapoarte daneze asupra războiului din 1877-1878.	10.—
TOMUL X (1929)	400.—
G-ral R. ROSETTI. Câteva săbii ale lui Constantin Brâncoveanu.	15.—
CL. ISOPESCU. Documenti inediti della fine del Cinquecento.	70.—
N. BĂNESCU. Acte venețiene privitoare la urmașii lui Petru-Vodă Schiopul.	60.—
G. SOFRONIE. Principiul naționalităților în Dreptul Internațional public.	100.—
N. IORGA. Originea moldoveană a lui Enăchiță Văcărescu.	8.—
I. LUPAȘ. «Chronicon Dubnicense» despre Ștefan-cel-Mare.	10.—
P. P. PANAITESCU. Miron Costin, Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească.	85.—
N. IORGA. I. Intre Domnii Moldovei și ai Țării Românești, cum se făcea corespondența; II. Zugravi noi și vechi.	10.—
N. IORGA. Scrisori domnești din arhivele dela Stockholm.	20.—
TOMUL XI (1930)	340.—
N. IORGA. Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?	30.—
G-ral R. ROSETTI. I. Știri mărunte și note relative la istoria armamentului la noi; II. Când s'a adoptat steagul tricolor la noi.	20.—
G. BALȘ. I. Biserica din Lujeni; II. Introducerea Pridvorului în planul bisericii moldovenești.	50.—
S. MEHEDINȚI. Coordonate etnografice. Civilizația și cultura.	60.—
N. IORGA. I. Originea lui Ștefan Răzvan; II. Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul dela Constantinopol.	10.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la acea a lui Matei-Basarab. I. Armamentul.	25.—
N. IORGA. Octoiul Diacului Loruș.	15.—
ANDREI RĂDULESCU. Juristul Andronache Donici.	30.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la acea a lui Matei-Basarab. II. Organizarea.	25.—
ION I. NISTOR. Decorarea lui Avram Iancu și a camarazilor săi.	55.—
ANDREI RĂDULESCU. Asemănări între ideile primitive ale poporului din Bretania și ale poporului român.	20.—
TOMUL XII (1931)	
ANDREI RĂDULESCU. Influența belgiană asupra Dreptului român.	25.—
N. IORGA. Un pact de familie și o nuntă domnească în 1587.	7.—
N. IORGA. La chronologia vechilor Domni Moldoveni.	5.—
N. IORGA. Pretendentul Nicolae Basarab în Elveția.	5.—
ION I. NISTOR. Opera d-lui N. Iorga.	10.—
ION I. NISTOR. Un român iscoadă la 1683 în tabăra Regelui Sobieski la Viena.	20.—
N. IORGA. Testamentul lui Nicola Nicolau	12.—
N. IORGA. Apelul către unire al lui Cuza-Vodă la 1859	5.—
N. IORGA. Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul și Radu-Șerban	12.—
G-ral R. ROSETTI. Războiul dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab. III. Tactica.	50.—
N. IORGA. «Moștenii» din Cremenari.	18.—
N. IORGA. Mormântul Doamnei Neaga și a neamului ei.	5.—

Nu se împru-
mută acasă.

EVOLUȚIA MIJLOACELOR ȘI A CHIPULUI DE FĂPTUIRE A RĂZBOIULUI DE LA MOARTEA LUI ȘTEFAN - CEL - MARE PÂNĂ LA ACEA A LUI MATEI BASARAB

DE

GENERALUL R. ROSETTI
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 3 Iunie 1931

III T A C T I C A

Am arătat, în memoriul în care am studiat tactica moldovenească sub Ștefan-cel-Mare ¹⁾, că *tactica cuprinde principiile după cari se mișcă, se odihnesc și se luptă trupele.*

Organizarea trupelor, în epoca de care ne ocupăm acum, evoluând față de cum eră pe vremea lui Ștefan-cel-Mare spre acea a unei armate în care se folosiau mai mult ostașii de me-serie, iar armamentul cuprinzând o mai mare proporție de arme de foc, pe când mijloacele de comunicație și cele de traiu rămăseseră aceleași, este evident — chiar apriori — că, dacă chipul de dare a bătăliei s'a schimbat, principiile după cari se executau marșurile și după cari staționau trupele să se fi modificat, dacă s'au modificat, foarte puțin.

Le vom cercetă pe rând.

¹⁾ Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tom. IV, p. 46.

1 A. R. — Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III. Tom. XII. Mem. 10.

M A R Ş U L

În memoriul sus citat am arătat ¹⁾ că, pe timpul marşurilor, trupele lui Ştefan-cel-Mare aveau: un bun serviciu de siguranţă; că formaţia lor de marş nu era reglementată ci că unităţile se urmau, având fiecare un front atât de larg cât îngăduia lărgimea drumului; că rânduiala de marş cuprindea un serviciu de siguranţă, compus aproape exclusiv din călărime, un gros al coloanei compus din călărime şi pedestrime şi convoiuri, cu cari mergeau tunurile, şi în fine că lungimea etapelor zilnice era mare şi că trupele parcurgeau mai multe zile dearândul asemenea etape lungi.

Să vedem ce deosebiri arată izvoarele perioadei de care ne ocupăm.

Serviciul de siguranţă a continuat să fie format din trupe călări. Aceste trupe călări nu erau însă alcătuite numai din arcaşi şi lăncieri ca în trecut ci şi din puşcaşi călări. Aceştia dădeau serviciului de siguranţă o putere de rezistenţă mai mare. Aşa avangarda armatei creştine care înaintă asupra Târgoviştei, în toamna anului 1595, era alcătuită atât din călăreţi uşor înarmaţi (Munteni şi Secui) cât şi din archebuzieri călări ²⁾.

Dar nu numai atât. La avangardă încep a se da şi tunuri uşoare, spre a se putea sdobi mai uşor rezistenţa trupelor de siguranţă inamice ³⁾.

Felul cum se execută serviciul de siguranţă şi împărţirea acestuia, în serviciu de cercetare (descoperire) şi serviciu de siguranţă propriu zis, pare a se fi clarificat. Aşa, în ceea ce priveşte cercetarea, vedem pe Ion Vodă-cel-Cumplit întrebuintând detaşamente — analoage cu escadroanele de desco-

¹⁾ *Ibidem*, pp. 46—52.

²⁾ Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*. (Ed. Viena, 1746), I, p. 752; A. Veress, *Campaia creştinilor contra lui Sinan Paşa, din 1595*, pp. 39, 40. Basta era de părere (*Monumenta Hungariae Historica*. Diplom. XXXIV, pp. 364—369) ca unităţile de cavalerie să fie mixte, adică armate cu lănci şi cu arme de foc. Aceeaş părere o exprimă în *Le gouvernement de la cavallerie légère*, p. 19.

³⁾ Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 646. În străinătate se dădea artilerie la avangardă încă mai de vreme. (Max Jähns, *Geschichte der Kriegswissenschaften*, p. 926).

perire — pe cari le trimetea la mari depărtări ¹⁾. Iar în ceea ce privește executarea în detaliu a serviciului de siguranță, un izvor ²⁾ ne spune, tot despre Ion Vodă-cel-Cumplit, că acesta făcea să se cerceteze de către serviciul său de siguranță, cu mare băgare de seamă, toate accidente terenului și mai cu seamă: localitățile, vadurile, pădurile și că înaintarea elementelor de siguranță se făcea prin salturi ³⁾.

Comandanții acestui serviciu aveau mari greutăți, mai cu seamă la oștirile străine cari au operat la noi, din cauza obiceiurilor prădalnice ale ostașilor. Aceștia se depărtau de detașamente sau rămâneau în urmă spre a prădă, cu care ocazii mulți erau prinși de dușmani ⁴⁾. Luarea de prizonieri pentru aflarea de știri eră socotită ca foarte necesară ⁵⁾.

În ceea ce privește *formația de marș* nu avem nici o indicațiune care să arate că ar fi fost alta ca cea obișnuită în trecut, și anume că trupele mergeau pe un front egal cu lățimea drumului.

Inovațiuni se găsesc în *rânduială de marș* prin aceea că se intercalează tunuri, mai ales ușoare, la grosul coloanei și se alternează unitățile pedestre de pușcași și de lăncieri ⁶⁾.

Artileria grea mergea înapoi cu convoiurile ⁷⁾, cari erau totdeauna escortate de infanterie și de pionieri ⁸⁾. Dealtfel

¹⁾ «Cazacii și cu o seamă de oaste de țară și i-au trimes (Ion Vodă) înainte de strajă să vază cu ochii». (*Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, [Ed. Giurescu], p. 224); A. Papiu Ilarian, *Tezaur de Monumente istorice*, III, pp. 225—226. Tot așa procedează Polonii, trimetând la 27 Octomvrie 1596 pe Bielski cu 50 călăreți. (Hurmuzache, Supl. II, vol. I, p. 400).

²⁾ Fredro, *Gestorum populi Poloni*, pp. 103, 207.

³⁾ Buna executare a serviciului de cercetare la trupele lui Radu Șerban, la Istvanfi (*Historia Regni Hungariae*. Ed. 1758).

⁴⁾ Kogălniceanu, *Letopiseți*, I, p. 271; Fredro, *o. c.*, p. 208.

⁵⁾ Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36; Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 239.

⁶⁾ Hurmuzachi, XII, p. 81; Supl. II, vol. I, p. 646; Veress, *o. c.*, pp. 39—40.

⁷⁾ Schwandtner, *o. c.*, I, p. 452.

⁸⁾ Cum se vede pe pictura de pe zidul exterior la Mănăstirea Moldovița.

O idee despre rânduiala de marș a unei armate de 40.000 oameni (din cari 34.000 infanteriști, 6000 călăreți și 32 tunuri) ne-o dă *Kriegshistorie* a lui Georg Fuchs zum Gastein (1614) citat de Max Jähns (*o. c.*, p. 926). El rânduiește coloana de marș astfel:

Avangarda: 500 călăreți grei, 2000 infanteriști, material de poduri și pionieri, 4 tunuri, 1 car cu ghiulele, 1 car cu praf.

Grosul coloanei: în cap 18 tunuri, apoi 3000 călăreți ușori, 10.000 infanteriști, bagaje, 1200 infanteriști, trăsurile cu munițiuni, 8000 infanteriști, 7 tunuri.

Ariergarda: 3 tunuri, 2000 infanteriști, 500 cavaleriști grei.

Pe flancuri: restul cavaleriei.

Această rânduială a fost și acea a armatelor străine cari au luptat la noi.

scriitorii streini din această epocă recomandă ca tunurile să fie totdeauna însoțite de pionieri¹⁾, spre a amenaja drumurile și construi bateriile. Tot ei arată că tunurile mergeau încărcate, cu luminile (găurile pe unde se dedea foc tunurilor) astupate cu ceară sau cu călți, pentru a nu intra ploaia, praful sau murdăria²⁾. Nu este nici un temei spre a crede că ai noștri nu luau aceleași măsuri, mai ales că maștrii artileriști erau de obicei străini³⁾.

În sfârșit în ceea ce privește *lungimea etapelor* și iuțea marșurilor deși scriitorii străini afirmă că introducerea tunurilor în coloanele de marș a micșorat iuțea de marș a acestora și deci și lungimea etapei, din cauza greutății și neîndemânării afetelor⁴⁾ și că unele fapte ar adevăra această⁵⁾, totuși vedem că la Români etapele au continuat a fi mari⁶⁾, iuțelele fiind deasemenea mari. Așa:

Ion Vodă-cel-Cumplit parcurge distanța de 250 kilometri, ce desparte Tighina de partea de Sud a lacului Cahul, în patru zile, deci face 62 kilometri pe zi, deși avea tunurile și obuzierele cu dânsul⁷⁾.

În Octomvrie 1599 Mihai Viteazul parcurge 242 kilometri în 7 zile, deci face, în mijlociu, 34 kilometri pe zi, cu toate că are numeroase care și convoiuri, că trece Carpații și cu toate că în zilele de 10—13 stă mai mult pe loc⁸⁾, parcurgând deci în celelalte zile etape mai mari.

Pentru armatele noastre trebuie a nu se uita că proporția de cavalerie era mult mai mare ca la armatele străine, că aceasta era aproape exclusiv ușoară și că proporția de tunuri era mai mică.

¹⁾ Prince Napoléon Louis Bonaparte, *Etudes sur le passé et l'avenir de l'artillerie*, I, pp. 211, 212, 216; Max Jähns, o. c., p. 926; Foletier, *Galiot de Genouillac*, p. 45.

²⁾ Prince Napoléon Louis Bonaparte, l. c.

³⁾ *Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria III. Tom. XI, p. 23 (187).

⁴⁾ Biringuccio (1540) apud H. Delbrück, *Geschichte der Kriegskunst in Rahmen der politischen Geschichte*, IV, p. 42.

⁵⁾ Tarnowski refuză a se retrage dela Obertin între altele pentru că tunurile nu l-ar putea urma (Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36). Basta socotește, la 12 Iunie 1601, că nu poate face cel mult decât 30 km pe zi (*Monumenta Hungariae Historica*. Diplom. XXXIV, p. 554).

⁶⁾ În studiul său asupra luptelor dela Ogretin și Teişani (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria II. Tom. XXXII, p. 860) generalul P. V. Năsturel afirmă că, dată fiind starea drumurilor din anul 1602, o etapă ce se parcurge azi în două zile, se parcurgea atunci în trei-patru. Cea mai superficială cetire a croniclelor și a documentelor vremii arată contrarul.

⁷⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 230.

⁸⁾ *Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria III. Tom. IV, p. 417 (51).

În 1602 se socotea că o coloană de trupe poate parcurge distanța Brașov-Târgoviște — 150 kilometri — în două zile ¹⁾.

În înaintarea sa spre Finta, Vasile Lupu parcurge 338 kilometri în opt zile, deci 42 kilometri pe zi, cu opriri cu tot ²⁾.

Ceeace este adevărat este că reaua stare a drumurilor aducea mari oboseli trupelor cari trebuiau nu numai să mărșăluiască etape lungi dar încă să împingă tunurile și trăsurile în locurile mai grele ³⁾, și acestea nu erau puține, căci drumurile erau numai urmele (șleaurile) ce slujiau de totdeauna și cari nu se îmbunătățeau de om. Podurile erau rare, apele trecându-se mai cu seamă prin vaduri. La nevoie însă se improvizau poduri, cu îndemănare, cum ne arată Neculai Costin în următoarele rânduri:

« Iară luând veste de venirea Mircii Vodă și de Tătari într'a-jutorul lui Alexandru-Vodă, s'au apucat Anton Ungurul cu mare sirguială a facere podul ce'l stricase Alexandru-Vodă; adunând multe coșuri, umplundu-le cu pietre, leau aruncat în Prut, legându-le de grinzi cu nuele de stejar și lozie, în loc de otgoane, peste care au pus lease împletite bine, așternând paie și pleavă peste lease. Pus'au tunurile în țărmurile Prutului de apărau despre oastea lui Alexandru-Vodă, că făceau năvală să împedice să nu poată face podul ⁴⁾ ».

S T A Ț I O N A R E A

În ceeace privește staționarea se urmau normele din trecut, adică trupele cantonau în localități sau bivuacau sub cerul liber. Domnitorii și boierii dispuneau în acest scop de corturi, unele chiar de mare lux ⁵⁾ iar restul oștirii adăpostindu-se sub arbori sau construindu-și frunzare sau colibe.

Impărțirea trupelor în cantonamente și bivuacuri se face cu o mai mare socoteală spre a păstra mai bine ordinea, lucru

¹⁾ Hurmuzachi, Supl. II, vol. II, p. 184.

²⁾ *Memoriile Secțiunii Istorice*. Seria III. Tom. IV, p. 417 (51).

³⁾ Veress, o. c., p. 38.

⁴⁾ Kogălniceanu, *Letopiseți*, I, p. 437.

⁵⁾ Vasile Lupu pierde la Ojogeni (Noemvrie 1639) o « kostbares zelt », pe care o trimete Matei Basarab, cu altele, lui Rákóczy (*Fontes rerum austriacarum*, III, p. 125; Hurmuzachi, IV, pp. 671—673).

ce pare cu deosebire greu și pentru oștirile de mercenari ¹⁾ și pentru Români, cari sunt arătați, de un isvor străin, că bivua-chează fără ordine, după placul fiecăruia ²⁾. În distribuirea trupelor în stație se ținea socoteală și de armamentul lor, punându-se cele ce aveau arme de foc la margine, pentru că puteau oprî mai ușor un atac prin surprindere ³⁾.

Grija siguranței unui cantonament sau bivuac eră mai mare la șefii militari de seamă ca la ceilalți. Așa vedem că Ioan Vodăcel-Cumplit este arătat de un scriitor polon ca având în deosebi grijă de siguranța trupelor sale ⁴⁾; Mihai Viteazul, înainte de Mirăslău, își așează tabăra înapoia unei râpe iar Basta se păzește, dincolo de râpă, cu trei posturi tari ⁵⁾ (garde mari le-am zice azi) cari păziau un front de circa 2500 metri, adică un front ce s'ar păzi și azi cu acelaș efectiv. Tot Basta insistă în scrierile sale asupra măsurilor de pază și interioară și exterioară ⁶⁾. În schimb vedem șefi militari mai puțin destoinici nepăzindu-și bivuacurile bine și fiind surprinși ⁷⁾.

Avanposturile recurgeau adesea la aprinderea de focuri numeroase spre a înșelă pe inamic asupra efectivului trupelor amice ⁸⁾ sau asupra prezenței lor (în cazul când acestea se retrăsese) sau nu se făceau focuri spre a ascunde ființa trupelor amice, inamicului ⁹⁾.

B Ă T Ă L I A

Pentru a ne da seama de chipul în care schimbarea organizării armatelor românești, mărirea numărului de arme de foc și schimbarea țelului politic al războaielor duse de domnitorii epocii pe care o studiem, au influențat asupra făptuirii bătăliei

¹⁾ Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, pp. 93—95; G. Basta, o. c., p. p. 23—60.

²⁾ Hurmuzachi, XII, p. 81.

³⁾ G. Basta, o. c., p. 23.

⁴⁾ Fredro, o. c., pp. 103, 207.

⁵⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 584.

⁶⁾ O. c., pp. 23—30.

⁷⁾ Muntenii la Jiliște (*Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 224; Fredro, o. c., p. 208). Radu Șerban surprinde la 22 Maiu 1603 tabăra lui Moise V. V. (Istvanfi, o. c., p. 488).

⁸⁾ Al. Papiu Ilarian, o. c., III, p. 259.

⁹⁾ Turcii înaintea bătăliei dela Cahul.

vom studia, pe rând, în detaliu, acele bătălii pentru cari avem documentări mai complete și vom culege din descrierile celorlalte bătălii incidentele mai caracteristice. Pe baza datelor astfel căpătate vom putea deduce caracteristica sau caracteristicile bătăliei și determină apoi deosebirea sau asemănarea dintre ea și dintre bătălia din vremea lui Ștefan-cel-Mare și căută cauza asemănărilor și deosebirilor.

Bătălia dela Obertyn (22 August 1531)

Vechea ceartă pentru Pocuția face pe Petru Rareș să năvălească, în Decembrie 1530, în această provincie, pe care o ocupă și, lăsând garnizoane în douăsprezece cetăți, se întoarce în țară ¹⁾.

Pentru a gonî pe Moldoveni, regele Poloniei concentrează, la Lwow, trupe sub palatinul Galiției, Tarnowski. Acesta înaintează încet și aflând că garnizoanele moldovenești sunt slabe (1400 oameni în total) trimite un detașament de 1600 călăreți, cari reocupă Pocuția, între 3 și 5 August 1531 ²⁾.

La vestea acestor evenimente, Petru Rareș, concentrează o armată de 20.000 oameni ³⁾ și trimite un detașament de 6000 ostași, sub Vlad pârcălabul de Hotin și Toma Barnowski spre a ocupa cetatea Gwozdziec ⁴⁾.

Venind Polonii în ajutorul acestei cetăți, Moldovenii nu reușesc a o lua.

Tarnowski, care n'avea decât 6000-7000 oameni ⁵⁾, se retrage la Obertyn și, după ce bivuacase în preajma localității, alege

¹⁾ În descrierea acestei bătălii urmează pe acea a lui I. Ursu (*Bătăliile dela Gwozdziec și Obertyn* (1531), *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria II. Tom. XXXV*).

²⁾ Ursu, *o. c.*, pp. 18—19.

³⁾ Ursu, *o. c.*, pp. 19, 23. Aceeaș cifră la: Sanuto, *Diarii*, LVI, p. 130; Hurmuzachi, *Supl. II*, vol. II, p. 79. În acelaș volum din Hurmuzachi, un alt izvor (p. 28), dă: 22.000. Gorki (Hurmuzachi, *Supl. II*, vol. I, p. 36) dă 24.000.

⁴⁾ Ursu, *l. c.*, p. 19.

⁵⁾ 4000 călăreți, 2000 infanteriști (Ursu, *o. c.*, p. 20); 6000 călăreți, 2000 infanteriști (Hurmuzachi, *Supl. II*, vol. II, p. 34); 7000 (Sanuto, *o. c.*, LVI, p. 130); 7000 călăreți (*Pauli Iovii Novocemensis episcopi Nucerinii historiarum sui temporis*. (Ed. Basilae, 1617), vol. II, p. 319).

un nou loc pentru tabără, la o bătaie de tun mai departe ¹⁾, pe un deal, loc mai sigur și mai propriu luptei ²⁾.

Singura poziție care corespunde datelor ce posedăm este acea formată de D. Iwasiów ³⁾, cota 359, la 1500 m. la Nord-Vest de Obertyn și la Apus de care este pădurea dela Nord de Zukow, pădure despre care pomenesc descrierile luptei.

Petru Rareș trimete înainte un detașament de 10.000 oameni spre a observa și înconjură tabăra polonă ⁴⁾. Aceștia se opresc la mai puțin de o jumătate de milă de acea tabără ⁵⁾ și a doua zi dimineața caută a pune mâna pe caii Polonilor cari erau lăsați să pască în afara taberei ⁶⁾.

Peste noapte (21/22 August) sosește și Rareș cu restul armatei, lucru ce-l află Tarnowski prin prizonierii moldoveni pe cari îi iau recunoașterile trimise de dânsul în zorii zilei ⁷⁾.

În tabăra polonă se adună un sfat de războiu și căpitaniul lui Tarnowski, dată fiind superioritatea numerică a lui Petru Rareș, propun să se retragă. Tarnowski refuză, între altele pentru că eră greu a se retrage fără a pierde tunurile ⁸⁾.

Tarnowski hotărî să lupte în defensivă și pentru aceasta își întări tabăra cu carele armatei și cu șanțuri și-și dispuse infanteria pe laturi, sub care ⁹⁾. Din cavalerie puse o mie de oameni pe fața dinainte, prescriind ca ei să nu atace decât atunci când va da el ordin; restul cavaleriei, formând rezerva, îl așază în mijlocul taberei ¹⁰⁾. Artileria a fost așezată așa ca să poată bate direcția din care se așteptă înaintarea Moldovenilor ¹¹⁾.

Planul comandantului polon eră de a uză pe Moldoveni, aducându-i să atace puternic tabăra sa, când artileria și pușcașii

¹⁾ « Unu ictu bombardem distantem » (Ursu, *o. c.*, p. 23).

²⁾ *Ibidem.*

³⁾ Harta austriacă $\frac{1}{75.000}$ Zone 11, Col. XXXII, Kolomea.

⁴⁾ Ursu, *l. c.*

⁵⁾ Ursu, *o. c.*, p. 24.

⁶⁾ Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36; Ursu, *l. c.*

⁷⁾ *Ibidem.*

⁸⁾ Ursu, *o. c.*, p. 24; Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36.

⁹⁾ Ursu, *o. c.*, pp. 8, 25.

¹⁰⁾ Ursu, *o. c.*, p. 25.

¹¹⁾ *Ibidem*; Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36.

poloni ar fi cauzat mari pierderi oastei lui Petru Rareș ¹⁾, și a contra-atacă apoi ²⁾.

Armata moldovenească, a cărei înaintare fusese precedată de cavalerie ³⁾, s'a apropiat de tabăra polonă în cursul dimineții ⁴⁾. Formația în care înaintau Moldovenii era un patrulator, care, în apropiere de Poloni, și probabil în afara bătaiei tunurilor acestora dar în vederea lor, începù a se desfășura. Unități în ordine strânsă, prelungiră frontul pe ambele aripi, formând o lungă linie de bătaie ⁵⁾, în formă de semilună ⁶⁾.

Ajungând Moldovenii la bătaia eficace a tunurilor, Tarnowski dă ordin artileriei sale să deschidă focul, care nu făcù mare rău Moldovenilor ⁷⁾.

Polonii neieșind din tabără, un tânăr moldovan ieși din rânduri și provocă, prin sudălmii, pe vreun polon la luptă. Nici un polon nu ieși și un pedestraș ucise pe tânărul moldovan cu un foc de armă ⁸⁾.

Artileria moldovenească, care pare a fi fost împărțită pe tot frontul de luptă, începù a bate puternic tabăra dușmană ⁹⁾. Fără mare efect la început pentrucă trăgea prea sus ¹⁰⁾. Rareș

¹⁾ « Volebat enim prudens Dux, ut hostes tedio affecti violentius et maiore vi castra oppugnarent, quo denique peditibus, paxidibus pignantibus melius uti, et bombardarum maiore clade illos afficere posset » (Ursu, o. c., p. 26).

« Volo, inquit (Tarnowski), hostem stultitia sua praecipitem in eum adducere errorem, ut credat nos metu consternatos non audere in certamen descendere, ut quo proprius effusioeque impetu castra nostra invaserit, eo maiori se cladi et bombardarum ictibus objiciat » (Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, pp. 36—37).

²⁾ Cum a făcut dealtfel.

³⁾ Vezi mai sus.

⁴⁾ « Postea quam aliquot horae ab ortu solis » (Ursu, o. c., p. 25).

⁵⁾ « Uno ingenti agmine instructo appropinquare coepit et primis strictisque illis agminibus ad partem utranque disiectis, in unam amplissimam aciem redegit » (Ursu, l. c.).

⁶⁾ *Ibidem*.

⁷⁾ *Ibidem*.

⁸⁾ Moldovanul a fost ucis cu arma de foc, căci textul latin publicat de Ursu (o. c., p. 25) zice: « Hunc unus peditum emissa pixide equo deturbavit », și nu cu praestia cum traduce Ursu (o. c., p. 8).

Ieșirea aceasta din rânduri spre a da, în vederea armatelor aflate față în față, o luptă individuală cu un ostaș vrăjmaș, era în obiceiul timpului. Mai avem un exemplu despre o asemenea luptă dată de Stroie Leurdeanu contra cumnatului Hanului tătarească (Septemvrie, 1602), cu care ocazie cel din urmă fu ucis iar cel dintâiu murì peste trei săptămâni, din cauza rănilor căpătate în această luptă (General P. V. Năsturel, *Luptele dela Ogretin și Teişani*, p. 12).

⁹⁾ Ursu, o. c., p. 26.

¹⁰⁾ Ursu, l. c.; Gorki (Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36), zice: « primae iacu-

se repede la « praefectus tormentorum » — comandantul artileriei, un preot catolic și, prin amenințări, îl face să-și rectifice tirul. Tirul rectificat cauzează mari pierderi Polonilor; căpeteniile acestora insistă pe lângă Tarnowski ca să nu mai stea în tabără, țință artileriei moldovenești, ci să contra-atace. Tarnowski nu îngăduie aceasta ¹⁾).

Văzând că Polonii nu se mișcă, Moldovenii își întind mereu aripile spre a înconjură pe Poloni și a-i împiedecă să se poată retrage spre o pădure, ce eră în lături. Tarnowski prinde momentul în care Moldovenii se află în mișcare și face o ieșire prin partea dinapoi a taberei spre a împiedecă completarea încercuirii. Acest contra-atac, dat asupra părții mai slabe a trupelor moldovenești (întinși pe un mare cerc Moldovenii aveau o densitate mică), reușește ²⁾). Spre a veni în ajutor trupelor moldovene respinse de acest contra-atac, contra-atac care părea să arate voința Polonilor de a se retrage, Petru Rareș, nerăbdător ³⁾), își slăbește centrul, trimetând trupele (6000) cari susțineau artileria în ajutorul celor contra-atacate de Poloni ⁴⁾). Tarnowski vede artileria moldovenească neapărată, pune să o atace și « Moldovenii, cu multe rane încruntați, n'au mai putut suferi, ci le-au dat cale și s'au întors înapoi ⁵⁾ ». In retragere Moldovenii pierd multă lume; pe câmpul de bătălie își pierduseră artileria și steagurile ⁶⁾).

Lupta dela Țiliște⁷⁾ (24 Aprilie 1574⁸⁾)

Ion Vodă-cel-Cumplit află printr'un cercetaș al său ⁹⁾ că armata munteană-turcă-ungară, ce venea să-l scoată din domnie,

lationes hostium globorum porum nostris damni dabant, quod globi altius proecti raro nostros praeter hastas attingebat ».

¹⁾ Ursu, *l. c.*; Hurmuzachi, *l. c.*

²⁾ Ursu, *o. c.*, p. 27; Hurmuzachi, *o. c.*, p. 37.

³⁾ Hurmuzachi, *l. c.*

⁴⁾ Ursu, *o. c.*, p. 28.

⁵⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*. (Ed. Giurescu), p. 138.

⁶⁾ Ursu, *o. c.*, pp. 31—32.

⁷⁾ Azi localitatea Slobozia-Ciorăști, pe Râmna, în județul Râmnicul-Sărat (*Marele dicționar geografic al României*, V, p. 790). B. P. Hasdeu « *Arhiva Istorică* », I p. 39.

⁸⁾ Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-române*, pp. 329—330.

⁹⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 225.

se află în valea Siretului, se odihneă și că-și lăsase — după un obicei al vremii când inamicul eră depărtat — caii la păscut ¹⁾. El își dă imediat seamă că se poate surprinde inamicul și trimite Cazacii, cărora le alătură 6000 Moldoveni, printre cari unii cunoscători ai limbii turcești ²⁾, ca să cerceteze iar el urmează cu grosul armatei ³⁾. Cazacii și Moldovenii, trimeși înainte, surprind complet un detașament de 400 Munteni cari păziau tabăra dușmană. Nici unul din ostașii munteni nu scapă și astfel pe de o parte oștirea lui Alexandru Vodă nu știe ce s'a întâmplat iar pe de alta Moldovenii află că forțele inamice sunt cam de 100.000 oameni și că nu se păzesc ⁴⁾. Informat de aceasta, Ion Vodă dă ordin Cazacilor și Moldovenilor trimeși înainte, cari se apropiaseră la două ore de marș (cam 12 km.) de tabăra muntenească și stăteau nemișcați, să atace tabăra muntenească de front ⁵⁾, pe când domnitorul, lăsând trupele mai greu înarmate într'o poziție de așteptare ⁶⁾, urmă să atace tabăra, din celelalte trei părți — nepăzite — cu trupele ușoare ⁷⁾. Atacul avangardei surprinde complet pe Munteni, cari n'au timpul să se desmetecască până ce sunt atacați din flancuri și din spate de cele trei detașamente în cari-și împărțise Ion Vodă trupele mai ușoare dela gros ⁸⁾. Oștirea munteană-turcă-ungară a fost în mare parte măcelărită iar restul s'a răspândit în toate părțile urmărită fără răgaz de cavaleria moldovenească ⁹⁾.

Bătălia dela Cahul (10 Iunie 1574 ¹⁰⁾)

Ion Vodă află că detașamentul ce fusese trimis în fața Obluciței (Isacței), sub comanda lui Eremia Cernăuțeanul, pârcălabul de Hotin, spre a opri trecerea armatei turcești,

¹⁾ *Idem*; Fredro, o. c., p. 206.

²⁾ Al. P. Ilarian, l. c.; Fredro, o. c., p. 208.

³⁾ A. P. Ilarian, o. c., pp. 225—226.

⁴⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 226; Fredro, o. c., p. 209.

⁵⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 226; Fredro, o. c., p. 210.

⁶⁾ Fredro, l. c.

⁷⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 226; Fredro, l. c.

⁸⁾ Al. P. Ilarian, l. c.; Fredro, o. c., p. 211.

⁹⁾ Toate izvoarele.

¹⁰⁾ Intr'o scrisoare către Ștefan Bathory se dă ca dată a bătăliei acea de 11 Iunie (Hurmuzachi, II, p. 708).

fusese respins și că numărul Turcilor, cari au trecut, eră deocamdată mic (15—30.000 ¹⁾). În realitate pârcălabul Eremia fusese cumpărat de Petru Șchiopul (care venea cu Turcii) și nu se opusese trecerii ²⁾).

Ion Vodă se îndreaptă imediat cu oastea sa spre vadul Obluciței, sosind în fața acestuia la 9 Iunie ³⁾). Aci ocupă o poziție, al cărei loc nu e fixat precis de documente dar care se poate determina prin următoarele date:

Locul (pe care s'a dat lupta la 10 Iunie) se vede de la Oblucița ⁴⁾).

El se află deci sau pe șesul de pe malul stâng al Dunării (care nu eră inundat căci eră în luna Iunie și nici un isvor nu arată să fi fost inundat) sau pe ramificațiile dealurilor de la Nord de acest șes. Dintre aceste ramificații cele mai apropiate sunt cele de la Cartal ⁵⁾ (5 km. Nord de Isaccea). Pentru cineva care parcurge creasta dealului deasupra (la Sud) Isacței, nu este vizibilă decât clina de Sud a dealului de la Cartal și anume porțiunea pe care se află satul Cartal și viile de la răsăritul său ⁶⁾).

Dar poziția se află pe un platou lunguiet ⁷⁾, cu văi laterale ⁸⁾, eră lângă lac ⁹⁾ și prezentă creste ce ascundeau mișcările trupelor ¹⁰⁾. Locul pe care s'a dat lupta nu poate să fi fost deci decât pe coasta de Sud a botului de deal pe care este localitatea Cartal.

Estimația forțelor de cari dispunea Ion Vodă variază de la 15.000 ¹¹⁾ până la peste 30.000 ¹²⁾; analiza mai amănunțită a acestor cifre ne duce la concluzia că a dispus de: 1200 călăreți

¹⁾ Fredro, *o. c.*, p. 228; Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 238.

²⁾ Fredro, *l. c.*; Al. P. Ilarian, *l. c.*; Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, (Ed. Dochez) II, p. 193.

³⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, pp. 238, 281.

⁴⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, pp. 242, 283.

⁵⁾ Corespunde distanței de 3 mile arătată de Engel (*Geschichte d. Moldau*, p. 224).

⁶⁾ Satul este azi mult mai întins decât îl arată harta Statului major $\frac{1}{100.000}$, foaia Tulcea.

⁷⁾ Hurmuzachi, II, p. 708.

⁸⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 243.

⁹⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 229; Fredro, *o. c.*, p. 235.

¹⁰⁾ Hurmuzachi, II, p. 708.

¹¹⁾ *Ibidem*.

¹²⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 230.

cazaci ¹⁾, 10—13.000 călăreți moldoveni ²⁾, circa 20.000 infanteriști moldoveni ³⁾ și 110 la 120 tunuri, din cari 80 obuziere de calibru mai mare ⁴⁾.

Cât despre efectivele vrășmașului isvoarele turcești sau inspirate de Turci le arată ca fiind de 20.000 ⁵⁾, 90.000 ⁶⁾ sau 100.000 ⁷⁾ iar cele polone ca 200.000 oameni cu 120 tunuri ⁸⁾. Cred că cifra eră mai mică ⁹⁾, dar eră totuș cu mult superioară aceleia a efectivului Moldovenilor.

Planul lui Ion Vodă pare a fi fost să atace pe Turci atât timp cât erau încă puțin numeroși (informația dată lui de hatmanul Eremia). Dezertarea unor boieri în noaptea de 9/10 Iunie ¹⁰⁾ poate să-l fi întărit încă în această hotărîre, spre a împiedecă noui dezertiuni. Și intenția de a da lupta înainte de sosirea Tătarilor, nu a fost poate străină de hotărîrea luată ¹¹⁾.

Tabăra lui Ion Vodă, sprijinită pe lacul Cahul, eră întărită. Din ea, după o nouă recunoaștere personală, ce nu-i arată nimic, domnitorul își scoase armata în dimineața de 10 Iunie 1574 și o dispuse pentru luptă spre Sudul taberei, astfel:

La dreapta, sprijiniți pe lac, Cazacii ¹²⁾. Apoi veneau Moldovenii. Infanteria acestora fusese împărțită — după obiceiul vremii chiar în clipa luării dispozitivului de luptă — în treizeci de pâlcuri având fiecare pâlc și câte un tun ușor ¹³⁾. Aceste pâlcuri s'au dispus pe două linii ¹⁴⁾, unele în linia întâi menită

¹⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 220.

²⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, pp. 236, 240; *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 232, arată că infanteria eră 20.000 și cum întregul eră (p. 230) 30.000, rezultă că efectivul cavaleriei eră 10.000.

³⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 230; Gorecki (Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 220) spune că Ion Vodă a strâns mulțime de pedestri în leafă.

⁴⁾ Al. P. Ilarian, *l. c.*, III, pp. 240, 282; *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 230; Bielski, *Kronika*, III, p. 1352; Hurmuzachi, II, p. 708.

⁵⁾ Hurmuzachi, II, *l. c.*

⁶⁾ Mignot, *Histoire de l'empire ottoman*, II, p. 211.

⁷⁾ Baudier, *Inventaire de l'histoire générale des Turcs* (apud Hâjdău, *Ion Vodă cel cumplit*, p. 146).

⁸⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 238; Fredro, *o. c.*, p. 228.

⁹⁾ Hammer, *o. c.*, II, p. 193 nota 5.

¹⁰⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 230.

¹¹⁾ Cum o presupune, cu dreptate, Hâjdău (*o. c.*, p. 144).

¹²⁾ Fredro, *o. c.*, p. 237.

¹³⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 230; Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 282; Fredro, *o. c.*, p. 235; Bielski, (*Kronika*, Ed. 1856) spune (III, p. 1353) că fiecărui pâlc îi s'au dat câte două tunuri.

¹⁴⁾ Fredro, *o. c.*, p. 235.

a da lupta și altele în a doua servind de rezervă. Tunurile mari s'au pus în intervalele — mici — dintre pâlcurile liniei întâi. Intreaga infanterie, astfel așezată, era adăpostită în teren ¹⁾, probabil, înapoia — la Nord — de creasta botului de deal.

Cavaleria, care era despărțită de infanterie ²⁾, era probabil, înainte ³⁾.

Din cauza formelor terenului ⁴⁾ și a faptului că Turcii își aveau tabăra în lunca Dunării, în unghiul mort al terenului, Moldovenii nu au putut să-și deie seama de efectivul și dispozitivul turcesc (despre care nu avem informațiuni), decât după ce Turcii scoțându-și oastea din tabără ⁵⁾ și-au dispus-o pe botul dealului dela Nord de Cartal.

Cavaleria moldovenească trece la dușman. Turcul o pune în fruntea dispozitivului său de luptă și atacă trupele lui Ion Vodă ⁶⁾. Cavaleria moldovenească este prinsă astfel între două focuri, căci și Turcii trăgeau în ea ⁷⁾, și este distrusă ⁸⁾.

Mascată fiind întâiu de cavaleria lui Eremia și apoi de cadavrele acesteia ⁹⁾ și profitând de faptul că tunurile moldovene sunt descărcate (trăsese în călăreții lui Eremia ¹⁰⁾ Turcii atacă pe tot frontul. Sunt contra-atacați în flancul stâng de Cazaci, iar de front de Moldoveni ¹¹⁾. Fie, că sunt zdrobiți de aceste contra-atacuri, fie, că vreau să atragă pe Moldoveni

¹⁾ *Ibidem.*

²⁾ *Ibidem*; Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 282.

³⁾ Hâjdău (o. c., p. 147) pune cavaleria la stânga dar nu arată temeiul documentar al acestei afirmări.

Goreciu (Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 230) arată precis că Ion Vodă a pus cavaleria în linia întâi: « in prima fronte equites cum tormentis manuariis locabat ». Ilarian traduce greșit: « el așează în frunte călăreții cu tunurile »; « tormentis manuariis » nu sunt *tunuri* ci *arme de foc portative* (archebuze sau pistoale), deci trebuie tradus: « el așează în frunte călăreții înarmați cu pistoale ».

Faptul că lupta a început prin atacul cavaleriei, că era nevoie a se ști ce era dincolo de creastă și obiceiul vremii, confirmă arătarea lui Goreciu, care mai zice că Ion Vodă își așează de obicei cavaleria înainte (l. c.).

⁴⁾ Hurmuzachi, H₁, p. 708.

⁵⁾ Fredro, o. c., p. 235; Al. P. Ilarian, o. c., III, pp. 241, 283.

⁶⁾ Fredro, Al. P. Ilarian și toate izvoarele.

⁷⁾ Fredro, o. c., p. 237.

⁸⁾ *Ibidem*; Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 283.

⁹⁾ Fredro, l. c.

¹⁰⁾ *Ibidem.*

¹¹⁾ Fredro, o. c., p. 237; Al. P. Ilarian, o. c., III, pp. 241, 283.

în focul tunurilor otomane ¹⁾, Turcii se retrag ²⁾, urmăriți vreo 500 pași de Cazaci și de Moldoveni, cari sunt însă readuși, de șefii lor, înapoia tunurilor, unde se reformează și-și împrospătează munițiunile ³⁾.

Turcii reformându-și și ei unitățile atacă din nou ⁴⁾. O învâlmășeală foarte mare are loc pe tot frontul, lupta e crâncenă, amestecul este general, nu se mai pot distinge amicii de inamici și artileriștii nu mai pot vedeă din cauza fumului și a prafului ⁵⁾. Obosiți, și probabil pentru a atrage fiecare pe adversar în focul artileriei sale proprii, luptătorii din ambele părți se retrag înapoia tunurilor lor ⁶⁾, Moldovenii având pierderi mari ⁷⁾. În pauza care urmează o ploaie torențială udă toată pulberea ⁸⁾. Turcii atacă din nou ⁹⁾ atât cu stânga, cât și cu dreapta, unde au apărut Tătarii ¹⁰⁾; Moldovenii și Cazacii se apără bine dar nu sunt susținuți de artilerie care nu poate trage pulberea fiindu-le udă ¹¹⁾.

Văzându-se înconjurat și fără cavalerie, Ion Vodă dă un puternic contra-atac cu infanteria moldovenească, în rândurile căreia iau parte Cazacii cari descălecaseră, și ia Turcilor 60 tunuri ușoare ¹²⁾. Acest contra-atac dă posibilitatea Moldovenilor de « a legă tabără » ¹³⁾, adică a lua o formație în pătrat înconjurată cu carele armatei și de a se retrage, în bună ordine ¹⁴⁾, cu câteva tunuri ¹⁵⁾, la Roșcani, sat puțin depărtat ¹⁶⁾, ce nu

¹⁾ « Turcii... au nevoit să amăgească pre Moldoveni să-i ducă asupra pușcilor » (*Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 230); Fredro, o. c., pp. 237, 240.

²⁾ Fredro, o. c., p. 237; Al. P. Ilarian, o. c., III, pp. 241, 283.

³⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 241.

⁴⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, pp. 242, 283.

⁵⁾ *Ibidem*; Fredro, o. c., p. 238.

⁶⁾ *Ibidem*.

⁷⁾ Fredro, o. c., p. 239.

⁸⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, pp. 242, 283; Fredro, o. c., p. 239; *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 231.

⁹⁾ După scrisoarea adusă (lui Bathory) de omul ce a asistat la luptă, Turcii nu au dat decât două atacuri (Hurmuzachi, II, p. 708).

¹⁰⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, pp. 242, 243, 283; Fredro, o. c., pp. 238—240.

¹¹⁾ *Ibidem*; *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 232.

¹²⁾ *Ibidem*; Al. Papiu Ilarian, o. c., III, pp. 244, 283; Fredro, o. c., p. 240.

¹³⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 232.

¹⁴⁾ Al. P. Ilarian, o. c., III, p. 244.

¹⁵⁾ *Ibidem*, pp. 244, 284. Majoritatea tunurilor, fiind prea grele, le-au supraîncărcat cu pulbere, astfel că, dându-le foc Turcii, ele s-au plesnecă.

¹⁶⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* zice că au ajuns acolo încă în

mai există azi. Acolo se întărește cu carele armatei ¹⁾ și cu șanturi ²⁾ și rezistă trei zile, Turcilor și Tătarilor, cari arseseză toate satele dimprejur ³⁾, îl înconjuraseră și-l bombardau puternic ⁴⁾. Imputinându-i-se munițiunile și ducând lipsă de apă Ion Vodă capitulează la 14 Iunie 1474, fiind omorât apoi de Turci ⁵⁾.

Bătălia dela Călugăreni (13/23 August 1595 ⁶⁾)

Mihai Viteazul, numit domn al Țării-Românești în Iulie 1594, are de ales între o supunere și mai completă față de Turci și o răscoală. Atmosfera de cruciată a creștinilor contra Osmanliilor, ce domniă atunci în Europa, negociațiunile întreprinse pentru o alianță generală, precum și mărirea sumelor datorate creditorilor turci, sume ce nu se puteau plăti, hotăresc pe Mihai ⁷⁾ pentru răscoală. Măcelărirea Turcilor, ce a urmat acestei hotărâri și atacurile lui Mihai peste Dunăre fac ca Poarta să hotărască încetarea, pentru anul 1595, a războiului din Ungaria (linia de comunicație a trupelor turcești de acolo, fiind amenințată prin atitudinea lui Mihai) și să concentreze o armată puternică contra Țării-Românești, chemând în ajutor și pe Tătari.

Armata turcă, comandată mai întâiu de Ferhat Pașa și, după înlocuirea acestuia în funcția de mare vizir, de Sinan Pașa, se concentrează la Rusciuc și reușește, cu toată opunerea lui Mihai Viteazul la Giurgiu, să treacă Dunărea, mulțumită unei puternice diversiuni mai jos de Rusciuc ⁸⁾.

aceă seară. Alte isvoare zic că au mers numai 1000 pași (Al. P. Ilarian, *l. c.*, Fredro, *o. c.*, p. 241).

¹⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 284.

²⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 232.

³⁾ Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 244.

⁴⁾ Toate isvoarele.

⁵⁾ *Ibidem*. In Hurmuzachi, XI, pag. XXVII notă, se dă data de 11 Iunie.

⁶⁾ Este greșită data de 13/25 pe care o dă un autor recent (General Alexe Anastasiu, *Bătălia dela Călugăreni*, Ediția II), cum este greșită și afirmarea sa că, în secolul al XVI-lea, diferența între calendarul Gregorian și cel Iulian, eră de 12 zile (p. 91, nota 1). Acea diferență eră atunci de 10 zile. Dealtfel autorul ar fi putut să bage seama că isvoarele occidentale (De Thou, Walthier) dau data de 23 iar cronica țării dă data de 13 (*Magazin Istoric*, III, p. 227).

⁷⁾ *Magazin Istoric*, III, p. 227.

⁸⁾ Wather apud A. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 27.

Mihai Viteazul, aliat cu principii Moldovei și Transilvaniei, văzându-se întors, se retrage spre București iar Sinan Pașa înaintează încet în aceeași direcțiune.

De ce forțe dispuneau cei doi adversari?

Diferitele isvoare atribuesc Turcilor efective variind dela 55.000 la 200.000 luptători ¹⁾. Socotesc că efectivul de 100.000, din cari numai 55.000 trupe regulate, ca cel mai aproape de adevăr, pentru totalitatea forțelor aflate sub ordinele lui Sinan Pașa ²⁾. Nu tot acest efectiv a luat însă parte la bătălia dela Călugăreni, pentru că o parte a trebuit să rămână ca garnizoane în Giurgiu și Rusciuc, alta să păzească convoiurile și să îndeplinească alte misiuni ³⁾. Numărul tunurilor de cari dispuneau Turcii nu se cunoaște, dar eră desigur destul de mare.

În ceea ce privește efectivul de care a dispus Mihai, isvoarele contemporane arată că ar fi fost de 16.000 la 20.000 oameni, cu mai mult ca 12 tunuri ⁴⁾. Cifra de 18.000 arătată de Palamide ⁵⁾ pare a fi cea mai apropiată de adevăr.

Terenul pe care s'a dat lupta nu eră așa cum se vede azi ci eră un defileu, lat cam de 2500 pași ⁶⁾, format prin trecerea drumului secundar ⁷⁾ Giurgiu—Călugăreni—București peste smârcurile Neajlovului și a Câlniștei și din pădurile ce mărgi-

¹⁾ Mai puțin de 50.000 la analiștii turci (I. Sârbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, I, p. 290); 55.000 la Iacobi Augusti Thuani, *Historiarum sui temporis* (apud Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 207); 60.000—70.000 în Hurmuzachi, XI, p. 303; 100.000 la Palamid (ediția Tafrali, p. 23); Hurmuzachi, III₁, p. 484; 80.000 la Hurmuzachi, III₂, p. 126; peste 100.000 la Istvanfi, *o. c.*, p. 411; 120.000 la Hurmuzachi, XII, p. 119; 180.000 la Walther (Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 26); 200.000 la Bălcescu.

²⁾ Analiza cifrelor la general Alexe Anastasiu (*o. c.*, pp. 32—35).

³⁾ Lucru ce reiese clar din următorul pasagiu al lui de Thou (Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 207): «(după trecerea Dunării și înainte de bătălia dela Călugăreni) partem copiarum in Valachiae et Moldaviae loca numita distribuit». O altă informație care confirmă această părere este raportul trimisului venețian din Praga (26 Septembrie 1595) care zice că Sinan Pașa înaintase numai cu o parte din trupele sale, restul nefiind trecute încă peste Dunăre. (Hurmuzachi, III₂, p. 135).

⁴⁾ Hurmuzachi, XI, p. 302. Un isvor venețian estimează armata muntenească la 50.000 oameni (Hurmuzachi, III, p. 129); 16.000 la Walther (Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 28). Detalii la general Alexe Anastasiu (*o. c.*, p. 45). Organizarea armatei așa cum o arată acest autor (*o. c.*, pp. 40—47) se depărtează foarte mult de realitate.

⁵⁾ Ediția Tafrali, p. 25. Se arată că erau 12.000 călăreți și 6000 infanteriști.

⁶⁾ General Alexe Anastasiu, *o. c.*, p. 67.

⁷⁾ Generalul Alexe Anastasiu a dovedit (*o. c.*, pp. 54 sqq) că, în 1595, erau trei drumuri între Giurgiu și București: a) Unul pe la Est: Giurgiu-Petrile-Fălăstoaca-Copăcenii sau Sintești—București; b) Giurgiu-Stănești-Serpătești (localitate ce nu mai există azi)—Stoenești—Hulubești (azi Strâmba de jos)—Călugăreni-Copăcenii—București; c) Giurgiu-Stănești-Serpătești-Stoenești-Hulubești-Singureni-Dărăști sau

neau, pe acele vremuri, drumul și de o parte și de alta¹⁾. Drumul, care a servit de ax bătăliei, avea direcțiunea generală Sud Vest—Nord Est și nu Sud-Nord, cum s'a crezut mult timp²⁾.

Dela Giurgiu Mihai Viteazul s'a retras la Copăceni, pe Argeș, și a hotărât să atace pe inamic în defileul dela Călugăreni.

S'au făcut diferite ipoteze asupra motivelor ce au pricinuit această hotărâre: dorința de a întârziă înaintarea Turcilor și de a da timp Moldovenilor și Transilvănenilor să sosească, aceia de a uză pe Turci, aceia de a ataca pe Turci în flanc în cazul când ei ar înainta prin Singureni, aceia de a nu lăsa Bucureștiul în mâinile Turcilor fără luptă și aceia de a nu descuraja printr'o lungă retragere continuă propriile trupe³⁾. Nu se poate dovedi precis dacă acestea, în parte sau în total, sau altele au fost temeiurile.

Fapt este că, în ziua de 12/22 August, Mihai Viteazul hotărât să atace, trimite o recunoaștere spre Călugăreni-Hulubești⁴⁾, recunoaștere care a avut ciocniri cu Turcii, determinând astfel situațiunea lor și menținând contactul cu dânsii⁵⁾.

În aceeași zi cavaleria ușoară turcească trecuse defileul și ocupase Călugărenii⁶⁾ iar grosul armatei turcești cantona înapoia defileului, spre Sud și Sud-Vest⁷⁾.

Copăceni—București. Acest din urmă pare a fi fost drumul principal și întrebuințat în chip obișnuit.

¹⁾ General Alexe Anastasiu, *o. c.*, p. 67.

²⁾ Meritul îndreptării acestei erori și a demonstrării convingătoare că terenul se prezintă *atunci* așa cum arăt și că axul bătăliei era sud-vest-nord-est și nu sud-nord, este al d-lui general Alexe Anastasiu (*o. c.*, pp. 51—70).

³⁾ General Alexe Anastasiu, *o. c.*, pp. 71—76. Ultimul motiv, acela de a nu descuraja trupele proprii printr'o retragere continuă, pare a fi și acel socotit așa de Walther, căci acesta zice (Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 27): «Tempus id aut fugam aut proelim exclusa moro flagitare heros noster videns».

⁴⁾ Hurmuzachi, III₁, p. 481; *Id.*, III₂, p. 132.

⁵⁾ *Cercul Publicațiilor Militare*, 1898, pp. 122 sqq. Generalul Alexe Anastasiu (*o. c.*, pp. 82, 83) susține că Mihai a trimis o a doua recunoaștere, prin Pietrile. Pentru aceasta transformă o trupă trimisă după rechiziții (Istvanfi, *o. c.*, p. 412) în recunoaștere și hotărăște și itinerariul său. Ori, nici un document nu pomeneste de o asemenea recunoaștere, iar deducția generalului Alexe Anastasiu că nu se putea trimite infanterie pentru strângere de furaje, este bazată pe o traducere greșită a textului lui Istvanfi. În adevăr, acest text este: «quae castris uno ante die pabulatum egressa fuerat». Verbul pabular — ari înseamnă în general (vezi Quicherat): chercher des vivres, deci orice soi de alimente, nu numai furaje. Dealtfel acelaș înțeles îl are, și mai ales îl avea, verbul francez *fourrager*.

⁶⁾ *Annals of the Turkish Empire by Naima*, translated by Ch. Fraser, p. 59.

⁷⁾ General Alexe Anastasiu, *o. c.*, pp. 77—79.

În dimineața zilei de 13, Mihai, cunoscând prezența caveriei ușoare turcești la Călugăreni, se pune în capul unui detașament și atacă, prin surprindere, acea cavalerie în zorii zilei. O dă peste cap și o aruncă dincolo (spre Vest și Sud) de Neajlov și Câlniște ¹⁾. După aceea ia dispozitivul de luptă, care pare a fi fost cam următorul:

Un prim grup de forțe, comandat de Mihai, are o linie de arcebușieri răzlețiți înainte pe malul stâng al Neajlovului ²⁾. Înapoia acestui lanț și la o oarecare distanță grosul grupului, având: o linie de tunuri înainte (10—12) ³⁾ și apoi linia de bătaie în care infanteria ocupă centrul iar cavaleria aripile — poate și una și cealaltă pe câte două linii ⁴⁾. Efectivul acestui grup poate fi socotit ca 8—12.000 luptători ⁵⁾.

Un al doilea grup de forțe ⁶⁾ constând din restul trupelor cu cel puțin 2 tunuri ⁷⁾, eră comandat probabil de Albert Kiraly ⁸⁾, și se află adăpostit în pădure înapoia dreptei primului grup și la o depărtare destul de mare de acesta ⁹⁾.

Unii scriitori atribuesc această împărțire a forțelor lui Mihai relei voințe a lui Kiraly ¹⁰⁾, alții faptului că unii boieri nu ar fi dorit isbânda lui Mihai, adică ar fi trădat ¹¹⁾. Felul cum a decurs lupta (retragerea grupei comandate de Mihai până în dreptul grupei lui Kiraly, intervenția efectivă a acestuia în clipa cea mai prielnică) și faptul că Mihai nu se plânge de Kiraly, mă

¹⁾ Hurmuzachi, XII, p. 101; *Magazin Istoric*, IV, p. 282; Walther, p. 28.

²⁾ *Cercul Publicațiilor Militare*, 1898, p. 123. Eră obiceiul vremii.

³⁾ Walther apud Al. P. Ilarian (*o. c.*, I, p. 28); Palamide, p. 25.

⁴⁾ Palamide, p. 25; general Alexe Anastasiu, *o. c.*, p. 84.

⁵⁾ *Cercul Publicațiilor Militare*, l. c.; general Alexe Anastasiu, *o. c.*, p. 86.

⁶⁾ Împărțirea în două grupe reiese din: a) ceea ce spun autorii unguri citați de Șincai (*Chronica Românilor*, II, p. 407); b) spusa lui Palamide, p. 25: «atunci (după ce Mihai a oprit înaintarea Turcilor) și restul oștii lui Mihai s'a năpustit asupra Turcilor»; c) raportul lui A. Kiraly (Hurmuzachi, XII, pp. 75, 98), care zice: «aci (după prima respingere a lui Mihai, deci tot atunci când o spune și Palamide) ajutându-ne laolaltă»; d) un pasagiu dintr'o cronică brașoveană care spune că Brașovenii au luptat dintr'o pădure (*Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, V, p. 149); e) relațiunea germană publicată în *Cercul Publicațiilor Militare* (1898, p. 123). Vezi general A. Anastasiu (*o. c.*, pp. 86, 87).

⁷⁾ Cu care a tras mai târziu Kiraly în flancul Turcilor (Walther, l. c.).

⁸⁾ Istvanfi, *o. c.*, p. 412; Hurmuzachi, XII, pp. 75, 98; general A. Anastasiu (*o. c.*, pp. 86, 87, 101).

⁹⁾ Nota 6, mai sus.

¹⁰⁾ I. Sârbu, *o. c.*, pp. 312, 313; general Alexe Anastasiu (*o. c.*, p. 87).

¹¹⁾ Szamosközy, IV, pp. 97, 98, apud I. Sârbu, *o. c.*, pp. 312, 313.

fac să cred că împărțirea a fost voită și făcută în vederea manevrei de a atrage pe Turci între cele două grupe.

Vestit de respingerea, din Călugăreni, a cavaleriei sale ușoare, Sinan Pașa ordonă ca o coloană de 12.000 oameni să atace prin defileu ¹⁾. Tot atunci, sau ceva mai târziu când a văzut cu ce dârzenie luptă Românii, comandantul turc a dispus ca trupele venind din urmă să urmeze: unele prima coloană iar altele să treacă râul mai la vale (dreapta) ²⁾. Artileria turcească (afară de câteva tunuri ce merg cu coloana de atac ³⁾) ocupă dealurile de pe dreapta Neajlovului și a Câlniștei, susținând atacul trupelor osmane ⁴⁾. Sub protecția acestor tunuri trupele turcești trec Neajlovul, pe punți improvizate ⁵⁾. Ele sunt atacate violent, pe când se desfășoară ⁶⁾, de Mihai cu grupa de trupe aflată sub ordinele sale directe. Mihai, a cărui artilerie și puști făceau mare rău Turcilor ⁷⁾, reușește a progresa la început. Efectivele superioare ale Turcilor, cari atacau din două părți, dar cari nu aveau loc să se desfășoare ⁸⁾, silesc însă pe Mihai, după o luptă ce a ținut mai multe ore ⁹⁾, să se retragă ¹⁰⁾. Retragerea se execută de trupele lui Mihai luând o formațiune în unghiu ascuțit ¹¹⁾; în timpul ei se pierd un număr de tunuri ¹²⁾. După ce, în retragere, trupele trec de satul Călugăreni (spre Est) ¹³⁾, Mihai le oprește și face front. Apoi punându-se din

¹⁾ Istvanfi, *o. c.*, p. 412; De Thou, apud Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 208.

²⁾ Că nu toate trupele turcești au trecut în acelaș loc o dovedește faptul că ulterior Mihai a fost atacat din două părți (Walther vorbește de înconjurare, p. 28). Că au trecut pe la dreapta, cum o afirmă generalul Alexe Anastasiu (*o. c.*, p. 97), o confirmă faptul că: a) eră drumul cel mai scurt pentru trupele venind dinapoi; b) în acea parte eră un vad (general Alexe Anastasiu, *o. c.*, pp. 62, 63).

³⁾ General Alexe Anastasiu, *o. c.*, p. 98.

⁴⁾ *Annals of the Turkish Empire*, p. 59.

⁵⁾ *Ibidem*.

⁶⁾ Palamide, p. 25.

⁷⁾ *Annals of the Turkish Empire*, l. c.

⁸⁾ Walther, l. c. Aci generalul Alexe Anastasiu (*o. c.*, p. 97) fixează trimiterea lui Hasan Pașa spre stânga (Nord). Este posibil să fi făcut așa, dar nici un document nu o adevărește.

⁹⁾ Walther, l. c.; Istvanfi, l. c.

¹⁰⁾ Hurmuzachi, XII, pp. 98, 101; *Magazin Istoric*, IV, p. 282.

¹¹⁾ Walther apud Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 28.

¹²⁾ *Cercul Publicațiilor Militare*, 1898, p. 123; Walther, l. c., zice că s'au pierdut 11 tunuri; Hammer, (*o. c.*, II, p. 279), zice că s'au pierdut 12.

¹³⁾ Hurmuzachi, XII, pp. 75, 98.

nou în capul lor contra-atacă ¹⁾, concomitent cu A. Kiraly care fulgeră aripa stângă dușmană cu focul a două tunuri ²⁾.

Turcii sunt nevoiți să se retragă ³⁾, urmăriți de aproape de ai noștri, cari nu pot însă trece dincolo de Neajlov cu grosul forțelor, cu toate că un detașament comandat de Cocea, trimis prin vadul Călugărenilor, a trecut pe celalt mal și prin surprinderea ce a cauzat a contribuit mult la înfrângerea Turcilor ⁴⁾.

La finele zilei se mai produce un incident. Hasan Pașa, beilerbeiuul Greciei, detașat mai înainte, sosește pe câmpul de luptă, seara, după înfrângerea lui Sinan Pașa. Nu se poate preciza exact de unde a venit și în ce parte a câmpului de luptă s'a prezentat ⁵⁾. Prezența lui a impus desigur lui Mihai, cum isbânda anterioară a lui Mihai a făcut ca Hasan să nu mai intervină decisiv în luptă.

Isbânda tactică a fost a lui Mihai, care totuș se retrage noaptea ⁶⁾.

Bătălia dela Șelimber (18/28 Octomvrie 1599)

Hotărît sau nevoit de apărarea cauzei sale, dar dând, când un pretext când altul, Mihai Viteazul intră în toamna anului 1599, în Transilvania, prin regiunea Brașovului și înaintează apoi prin Făgăraș și Cârța spre Sibiu, la Sud de care oraș se găsește la 16/26 Octomvrie 1599 ⁷⁾. Acî îi sosesc trupele din Oltenia, cari trecuseră pe la Turnu Roș ⁸⁾.

¹⁾ Walther, l. c.; Hurmuzachi, XII, pp. 98, 101; *Magazin Istoric*, IV, p. 282.

²⁾ Walther, l. c.; I. Sârbu, o. c., pp. 313, 314.

³⁾ *Annals of the Turkish Empire*, l. c.

⁴⁾ Walther, l. c.; Istvanfi, o. c., p. 412; *Cercul Publicațiilor Militare*, 1898, pp. 123, 124.

⁵⁾ Hurmuzachi, III, p. 484; Stavrino, apud E. Legrand, *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 47.

⁶⁾ Spre a primi ajutoare (sau mai bine spre a se apropia de ajutoarele ce erau să-i vină din Ardeal), zice un izvor german (*Historia von den Empörungen so sich im Königreich Ungarn auch in Siebenburgen Moldaw in der Bergische Walachey und andern örthern zugetragen haben*, Cöln, 1596, p. 75), care confirmă fazele sus arătate ale luptei.

⁷⁾ Hurmuzachi, III, p. 365.

⁸⁾ *Magazin Istoric*, IV, p. 293. Efectivul acestora este apreciat de contemporani între 6000 (Szamosközy apud Bethlen, *Historis de rebus transsylvanicis*, IV, pp. 365, 366) și 18.000 (Hurmuzachi, XII, p. 475).

Domnitorul Ardealului, cardinalul Andrei Bathory vru, firește, să se opună și în acest scop strânse oaste, cu care înaintă spre Sibiu, așezând tabăra chiar lângă oraș — la Est — și înconjurând-o cu șanț ¹⁾).

Forțele pe cari cardinalul a putut să le strângă, în grabă, au fost puțin numeroase; efectivul lor fiind între 7000 și 9000 ²⁾, cu 45 tunuri ³⁾. Valoarea acestei oștiri nu era mare pentru că ostașii erau mai mult de adunătură ⁴⁾ iar mulți din nobilii, cari erau în rândurile ei, stăteau la îndoială de ce parte era mai folositor să se bată ⁵⁾, ceea ce a făcut că unii să se lase a fi luați prizonieri în timpul luptei ⁶⁾ iar alții să acționeze moale și fără convingere ⁷⁾.

Pe de altă parte Sibiul, pe a cărui ajutor se bizuia A. Bathory și în preajma căruia a avut loc lupta, nu a dat nici un sprijin ⁸⁾ ci a urmat vechea politică săsească de a sta în expectativă până ce unul dintre adversari se arată mai tare.

Forțele lui Mihai erau superioare: 30.000 luptători ⁹⁾, cu 80 tunuri ¹⁰⁾. Mihai avea și oameni de strânsură și mai cu seamă Secui, cărora le făgăduise respectarea vechilor lor drepturi ¹¹⁾.

¹⁾ *Magazin Istoric*, I. c.

²⁾ 7000—8000 (Hurmuzachi, III, p. 340), 9000 (Istvanfi, o. c., p. 453 și Cronicarul ungar citat de Șincai, o. c., II, p. 430). Cifra de 15.000—16.000 dată de raportul lui Malaspina (Hurmuzachi, III, p. 513) cuprinde probabil și oamenii dela trenuri, servitorii nobililor, etc. Cifra de 25.000 dată de solii lui Mihai (Hurmuzachi, XII, p. 475) este de sigur exagerată.

³⁾ Atâtea s'au luat de Mihai (Hurmuzachi, III, p. 365; XII, p. 475).

⁴⁾ Hurmuzachi, III, pp. 339, 365; Iorga, *Istoria armatei române*, II, p. 10, nota 2.

⁵⁾ Teutschlaender, *Michael der Tapfere*, pp. 125, 129.

⁶⁾ Hurmuzachi, III, p. 344; Spontoni, *Historia della Transilvania*, p. 91; Șincai, I. c.

⁷⁾ Teutschlaender, o. c., p. 129.

⁸⁾ Raportul lui Malaspina (I. c., p. 513).

⁹⁾ După Bethlen (o. c., IV, pp. 363—365), care citează pe Szamosközy, Mihai avea cam 25.000 luptători, restul fiind servitori, cărauși, etc.

25—30.000 (Școala Română din Roma. *Diplomatarium Italicum*, II, p. 113); 30.000 (*Id.*, p. 114).

30.000 (Hurmuzachi, III, p. 340).

30.000 a lui Mihai, cu Sași și Secui 100.000 (Hurmuzachi, III, p. 345).

3.000 a lui Mihai, fără Secui (Hurmuzachi, III, p. 431).

48.000—50.000 după raportul lui Malaspina (I. c.).

100.000 după o informațiune germană (Hurmuzachi, XII, p. 475).

¹⁰⁾ 80 mari și mici (Hurmuzachi, XII, p. 475). Și cu ocazia acestei lupte se constată că tunurile românești erau prost servite, ghiulelele trecând peste trupele înamice (Bethlen, o. c., IV, p. 397).

¹¹⁾ Istvanfi, o. c., p. 453; Hurmuzachi, III, p. 511.

Ziua de 17, în care oștirile adverse luaseră contactul, fiind în imediată apropiere una de alta, s'a petrecut în negociațiuni, prin trimiși din ambele părți ¹⁾ și prin nunțul Malaspina, care, rău dispus pentru Mihai ²⁾, încercă a împiedeca o bătălie ³⁾. Cei doi adversari manevrau diplomaticeste, căutând a pune, fiecare, pe adversarul său într'o situație mai puțin favorabilă. Câștigarea de timp ar fi fost folositoare pentru A. Bathory, îngăduindu-i a primi noi trupe ⁴⁾, dar nu lui Mihai. Nu se ajunsese la altceva decât la un armistițiu pentru ziua de 17 și noaptea de 17/18 Octomvrie ⁵⁾.

În vederea luptei A. Bathory își înflăcăra trupele printr'o cuvântare ⁶⁾. Acestea erau la Est de Sibiu, pe dreapta Cibinului ⁷⁾, răzemate sau cel puțin astfel așezate încât să poată fi sprijinite de cetatea Sibiu ⁸⁾.

Trupele ardelenesti fură orânduite de Gaspar Corniș, numit de cardinal comandant al oștirii ⁹⁾, pe trei linii, astfel ¹⁰⁾:

În linia întâiu: la dreapta, comandată de Ștefan Lazăr, infanteria (în care erau 1000 Sași); la centru, comandat de Moise Szekely, cavaleria (1000 Unguri și 300 Poloni); la stânga, comandată de Petru Huszar, garda (600) și trupe de adunătură.

În linia doua, comandată de Melchior Bogathi, diferite contingente, călări și pedestre.

În linia treia nobilii cu suitele lor.

Artileria era probabil înaintea frontului ¹¹⁾, pe creasta pe care

¹⁾ Hurmuzachi, III, pp. 365, 423, 429; XII, p. 475.

²⁾ «... rivolti tutto lo spirito mio a diriger le cose di maniera che la Provincia restane a Cesare... Vi adunai poi i nobili che erano in Sibinico, insieme col Giudice Regio e consoli della Città, e tratta con loro, quanta ignominiosa cosa sarebbe, se un Valacco dominasse una Provincia così nobile come questa » (raportul lui Malaspina, Hurmuzachi, III, p. 514).

³⁾ Istvanfi, o. c., p. 453; Hurmuzachi, III, p. 511.

⁴⁾ Teutschlaender, o. c., pp. 120, 121.

⁵⁾ Hurmuzachi, III, p. 512; XII, p. 475.

⁶⁾ Istvanfi, o. c., p. 453; Bethlen, o. c., IV, pp. 390—394.

⁷⁾ Hurmuzachi, III, p. 424; Teutschlaender, o. c., p. 124.

⁸⁾ Hurmuzachi, III, p. 424.

⁹⁾ Istvanfi, o. c., p. 453; Spontoni, o. c., p. 90.

¹⁰⁾ Bethlen, o. c., IV, pp. 387, 388, 389; Șincai, o. c., II, pp. 429, 430; Teutschlaender, o. c., pp. 124, 125.

¹¹⁾ Era în obiceiul vremii; ea a început lupta (Hurmuzachi, III, p. 512; Spontoni, o. c., p. 91); Malaspina spune că era înaintea trupelor într'una din fazele luptei (Hurmuzachi, III, p. 513); Symigianus (*Historiam rerum Ungaricarum et Transsylvanicarum* (Ediția Sibiu, 1840), p. 195), spune că înainte de începerea luptei ambii adversari își apropiară tunurile.

o urmează azi șoseaua Sibiu-Daia, în porțiunea dintre Sibiu și calea ferată ¹⁾).

Deși având efective mai mari Mihai se dispuse numai pe două linii ²⁾):

În linia întâiu: la stânga Baba Novac cu haiducii săi; la centru Mako cu călăreții unguri, încadrați între călăreții poloni și munteni; iar la dreapta Aga Leca cu lefegii moldoveni, sârbi, etc.

În linia a doua, ca rezervă, comandată de însuș Mihai: boierii cu cetele lor și 1000 Secui.

Artileria eră așezată într'o poziție avantajoasă ³⁾, probabil înainte pe creasta Türkenhügel ⁴⁾.

Lupta a avut loc pe terenul cuprins între creasta Türkenhügel și Sibiu, căci altfel Sibienii nu ar fi putut vedea lupta de pe zidurile lor, cum o afirmă un isvor contimporan ⁵⁾.

Linia a doua a lui Mihai eră probabil înapoia (la Sud) acestei creste, adăpostită de vederi.

Atacul a început la ora 9 ⁶⁾. După unii, Ardelenii au deschis dintâiu focul cu tunurile lor ⁷⁾, după alții inițiativa ar fi fost a lui Mihai ⁸⁾; Bethlen zice că ambii au început în acelaș timp ⁹⁾.

Aripa stângă a lui Mihai, condusă viguros de Baba Novac, atacă aripa dreaptă dușmană, dar este respinsă ¹⁰⁾. Cavaleria ungurească a lui Mihai, comandată de Mako, sare în ajutor, șarjează trupele lui Ștefan Lazăr, le silește să se retragă și apoi

¹⁾ Nu putea fi mai la nord, căci n'ar fi văzut țintele și s'ar fi aflat în teren, care atunci eră mlăștinos, cum eră mlăștinos încă în 1776. (Schiță de baronul Pocarelli la Biblioteca Bruckenthal din Sibiu) iar mai la Sud ar fi fost prea aproape de trupele lui Mihai.

²⁾ Bethlen, *o. c.*, p. 396 și, după acesta, Teutschlaender, *o. c.*, p. 127.

³⁾ Teutschlaender, *o. c.*, p. 127; Bethlen (*o. c.*, IV, p. 384) spune că înainte de luptă, Mihai și-a așezat tunurile, dar nu spune unde.

⁴⁾ Symigianus, *l. c.*

⁵⁾ Hurmuzachi, III, p. 513. O cât de sumară parcurgere a terenului cuprins între Sibiu și Șelimber, arată că numai pe acest teren a putut avea loc lupta așa cum este arătată de documentele contimporane.

⁶⁾ Hurmuzachi, III, p. 365; XII, p. 475; Teutschlaender (*o. c.*, p. 127) arată ora 10, fără a spune pe ce bazează această afirmațiune.

⁷⁾ Raportul lui Malaspina (Hurmuzachi, III, p. 512); Symigianus, *l. c.*; Spontoni (*o. c.*, p. 91), spune că lupta a început prin focul artileriei, dar nu arată a cărei artilerii; Istvanfi (*o. c.*, p. 453), zice că Ardelenii au respins primul atac al trupelor lui Mihai prin focul artileriei.

⁸⁾ Stavrinos (Al. P. Ilarian, *o. c.*, I, p. 306).

⁹⁾ *O. c.*, IV, p. 397.

¹⁰⁾ Istvanfi, *o. c.*, p. 453; Hurmuzachi, III, p. 513; Bethlen, *o. c.*, IV, p. 399 și, după dânsul, Teutschlaender, *o. c.*, p. 128.

șarjează cavaleria din centrul Ardelenilor, în care șarjă este ajutată de călărima muntenească; cavaleria din centrul liniei întâiu a Ardelenilor este silită a se retrage. Cevă în urma călăreților munteni înaintează și dreapta lui Mihai, dar Petru Huszar (comandantul stânger ardelene), văzând situația grea a centrului, înaintase și el și reușește a restabili lucrurile, silind atât cavaleria cât și aripa dreaptă a lui Mihai să se retragă ¹⁾.

Mihai intervine cu o parte din rezervă și face să se dea un nou atac de întreaga linie întâiu românească, care respinge din nou centrul și stânga adversă.

Pornește atunci, la contra-atac, linia a doua a Ardelenilor și, împreună cu trupele din linia întâiu, reușește a respinge, până departe, în special aripa stângă a lui Mihai ²⁾.

Mihai se repede între ai săi, reușește a-i opri, a-i reformă, și, pe când călăreții poloni restabilesc situația la stânga, întreaga linie românească se repede din nou la atac și este victorioasă ³⁾. Ardelenii pierd mulți morți ⁴⁾, prizonieri ⁵⁾, material ⁶⁾ și se retrag ⁷⁾, fără ca a treia linie a lor (nobilii) să fi intrat în luptă ⁸⁾.

A. Bathory care observase lupta dintr-o parte — probabil de pe Gregori Berg — părăsise câmpul de luptă mai de timpuriu iar Sibienii au privit de pe ziduri la peripețiile luptei ⁹⁾.

Bătălia dela Mirăslău (8/18 Septembrie 1600)

După ce reușise să ocupe Moldova, în vara anului 1600, Mihai lăasă acolo o locotenență domnească, cu un oarecare număr

¹⁾ Bethlen, *o. c.*, IV, pp. 399—401. După dânsul Teutschlaender (*o. c.*, p. 128).

²⁾ Malaspina (Hurmuzachi, III, p. 513); Bethlen, *o. c.*, IV, pp. 402, 403; Teutschlaender, *o. c.*, p. 128.

³⁾ Bethlen, *o. c.*, IV, pp. 403—408; Teutschlaender, p. 129. După raportul lui Malaspina (Hurmuzachi, III, p. 513) artileria lui Bathory, așezată înaintea trupelor retrase pe linia rezervelor, ar fi oprit acest ultim atac al lui Mihai.

⁴⁾ 1000 după scrisoarea lui Mihai către împăratul Rudolf (Hurmuzachi, III, p. 339); 1118 după Istvanfi (*o. c.*, p. 453); 2027 după informațiuni venind dela solii lui Mihai (Hurmuzachi, XII, p. 475); 2927 după altă știre (Hurmuzachi, III, p. 365); 3000 din ambele părți, după raportul lui Darahi (Hurmuzachi, III, p. 430).

⁵⁾ 1000 (Hurmuzachi, III, p. 365; XII, p. 475).

⁶⁾ Steaguri, tunuri și alt material (Hurmuzachi, III, p. 513; XII, pp. 475, 476).

⁷⁾ Teutschlaender, *o. c.*, p. 129.

⁸⁾ Bethlen, *o. c.*, IV, p. 406; Teutschlaender, *o. c.*, p. 129.

⁹⁾ Hurmuzachi, III, pp. 365, 513.

de trupe, iar el se întoarse, cu restul trupelor, în Ardeal. Aci nobilimea nemulțumită se pregătea să se răscoale și, în loc de a se prezenta lui Mihai, se adună la Turda.

Basta, venind din Ungaria superioară, cu toate ordinele ce avea de a-și uni forțele cu ale lui Mihai, se unește, la 14 Septembrie 1600 ¹⁾, cu răsculații, la Turda, și înaintează apoi spre Alba-Iulia, pentru a ataca pe Mihai înainte ca acesta să fi primit ajutoare ²⁾. Mihai, informat de cele ce se petreceau ³⁾, înaintase la rândul său și tăbărise nu departe de satul Mirăslău.

Forțele celor doi adversari erau de: minimum (adeverit de partizanii lui Basta) 12.000 infanteriști, 6000 călăreți și 12 tunuri pentru Basta ⁴⁾, ostași socotiți de acesta ca buni ⁵⁾ și din maximum (după aceiași autori partizani a lui Basta) 20.000 infanteriști, 12.000 călăreți și 27 tunuri pentru Mihai ⁶⁾, ai cărui ostași erau mai mult oameni de adunătură de o mică valoare combativă ⁷⁾.

Intenția lui Mihai pare să fi fost, cel puțin la început, să primească atacul lui Basta, fie că nu cunoștea inferioritatea numerică a trupelor adverse, fie că nu puneă temeiul pe valoarea propriilor sale trupe, fie că aștepta ajutoare, fie, mai ales, că voia să arate, împăratului Rudolf, că nu el a fost acela care a atacat ⁸⁾.

Oricum ar fi, Mihai a luat măsuri pentru defensivă. Tarducci spune ⁹⁾ că tabăra lui Mihai era la o bătaie de tun mic dincolo de Mirăslău, până unde înaintase Basta (venind dinspre Turda), deci spre Sud-Vest de Mirăslău. Și mai adaogă că Mihai Vi-teazul tăbărise într'un loc mai strâmt al văiei, care loc era apărat

¹⁾ Hurmuzachi, IV, p. 583; XII, pp. 1037, 1038.

²⁾ Spontoni, o. c., p. 109.

³⁾ Istvanfi, o. c., p. 463.

⁴⁾ Hurmuzachi, IV, p. 584; XII, p. 1038; Istvanfi, o. c., p. 463. Teutschlaender, (o. c., p. 199), socotește că Basta avea: 12.000 infanteriști, 8000 cavaleriști, 3 bombarde, 12 tunuri de câmp.

⁵⁾ ... « ma si come riputasa migliori li suoi soldati, e nella professione di guerra via più periti, che quei del Valacco » (Spontoni, o. c., p. 113).

⁶⁾ Hurmuzachi, IV, p. 584; XII, p. 1038. Spontoni (o. c., p. 111) zice 30.000 oameni, 40 tunuri; Teutschlaender (o. c., p. 198) 25.000 oameni, 27 tunuri; Bethlen (apud Iorga, *Istoria armatei române*, II, p. 39, nota 2) 25.000 oameni, 32 tunuri; Istvanfi (o. c., p. 464) 22.000 oameni.

⁷⁾ Hurmuzachi, XII, p. 1038.

⁸⁾ Memorialul lui Mihai către împăratul Rudolf (A. P. Ilarian, o. c., I, pp. 264, 265).

⁹⁾ Hurmuzachi, IV, p. 584; XII, p. 1038.

înainte de râpa unui pârâu. Cercetând harta ¹⁾ și controlând-o la fața locului se vede că singurul loc, la Sud-Vest de Mirăslău, unde șesul, cuprins între Mureș și dealuri, este mai strimt și este acoperit înainte (adică spre Nord) de un pârâu cu malurile râpoase ²⁾ este pe dreapta pârâului Lapad.

Crochiul lui Tarducci ³⁾ și spusele sale ⁴⁾ arată:

1. Că satul Mirăslău se întindea, în 1600, până în Mureș, ceeace nu este cazul azi. Cauza acestei deosebiri vine dela faptul că Mureșul și-a schimbat cursul dela 1600 până azi și o dovadă a acestei schimbări este faptul că azi râul nu mai alcătuește hotarul dintre comunele Mirăslău (malul drept) și Gâmbaș (malul stâng) și că teritoriul comunii Gâmbaș se întinde și pe dreapta Mureșului ⁵⁾. Pe de altă parte și satul Mirăslău s'a deplasat, pe valea Mirăslăului, spre Nord-Est ⁶⁾.

2. Că drumul mare trecea atunci pe la poalele dealurilor, pe unde trece acum drumul: halta Mirăslău — Mirăslău — podul de pe scurgerea Lapadului și nu pe unde trece azi șoseaua națională. Că eră așa cum arată Tarducci o confirmă și obiceiul vremii și faptul că râul Mureș curgând mai mult spre malul său drept, drumul n'ar fi putut trece pe unde este șoseaua de acum.

Mihai așează artileria sa înapoia malului râpei pârâului și pe dealul dela Apus (stânga) ⁷⁾, putând astfel bate tot șesul Mureșului. La dreapta, într'un pâlc de pomi aflat la confluența Lapadului cu Mureșul ⁸⁾ sunt așezați o parte din Români ⁹⁾.

¹⁾ Harta statului major $\frac{1}{100.000}$ (Transilvania). Seria VII, col. D. Nagy-Enyed și Balászfalva.

²⁾ Azi din cauza nivelării șesului prin mâlul adus de pe deal, de ploi, în partea de câmpie pârâul nu mai constituie un obstacol, ci se poate trece peste tot.

³⁾ Hurmuzachi, IV, p. 586.

⁴⁾ Hurmuzachi, IV, p. 584.

⁵⁾ Sunt îndatorat d-lui Dr. I. Băltariu, notar public în Aiud, pentru această informație. Îi exprim și pe această cale mulțumirile mele.

O explicație geofizică a schimbării cursului Mureșului spre malul său stâng o dă faptul că Lapadul a cărat mari cantități de nămol care au mâlț Mureșul în acea parte; dealtfel în acea parte s'a schimbat cursul Mureșului mai mult.

⁶⁾ Informație dată tot de d-l Dr. I. Băltariu, care arată că, în 1601, centrul satului se afla în jurul podului de azi de pe pârâul Mirăslău și că cârciuma proprietarului eră la Sud de actualul sat, unde acum sunt niște ruine pe stânga văci Mirăslăului.

⁷⁾ Hurmuzachi, IV, p. 586.

⁸⁾ Care nu mai există azi.

⁹⁾ Hurmuzachi, I. c.

Poziția ocupată de Mihai eră jalonată de front de râpa pârâului Lapad, ce se putea trece cu greu ¹⁾ și se sprijinea la dreapta pe Mureș, greu de trecut în acest loc ²⁾ iar la stânga pe dealuri peste cari nu ducea decât o singură potecă, păzită bine de oamenii lui Mihai ³⁾.

În ziua de 17 au avut loc hărțueli între cavaleria polonă a lui Mihai și avangarda lui Basta ⁴⁾. În seara acelei zile ⁵⁾ Mihai trimite pe Petru Armeanul la Basta, care sosise la Mirăslău în ziua de 16, spre a-l întreba dacă a venit acolo cu ordinul împăratului. Drept răspuns Basta îl somează să părăsească Transilvania ⁶⁾.

Basta, care-și așezase tabăra la Răsărit de Mirăslău, păzindu-se pe liziera de Apus a acestuia cu trei posturi tari, face o recunoaștere personală a poziției ocupată de Mihai și se convinge că nu este nimerit să o atace ⁷⁾, fiind prea tare prin natura locului și puternic apărată ⁸⁾. Cunoscând însă pe Mihai, pe care-l socotește îngâmfat de isbânzi ușoare și lipsit de măiestrie în practica războiului ⁹⁾, Basta voiește a se preface că se retrage spre a înșela pe Mihai și a-l atrage ¹⁰⁾ în afară de tabăra sa. Sfatul capilor răsculați se opune mai întâiu acestui plan, dar apoi îl primește, Basta oferind să rămână el cu trupele germane în ariergardă ¹¹⁾.

În dimineața de 18, trupele lui Basta își încep retragerea, pe care o execută dinadins foarte încet ¹²⁾. Mihai repede cavaleria după inamic. Aceasta este ținută la distanță de ariergarda lui Basta ¹³⁾. Mihai, înșelat de manevra lui Basta, părăsește poziția și urmează cu grosul trupelor sale pe cari, după ce trece cinci

¹⁾ Spontoni, *o. c.*, p. 109. În partea de câmp se trece azi peste tot.

²⁾ Căci Tarducci spune că eră navigabil acolo (Hurmuzachi, IV₂, p. 584).

³⁾ Spontoni, *l. c.*

⁴⁾ Spontoni, *o. c.*, pp. 109, 110.

⁵⁾ Spontoni (*o. c.*, p. 111) zice către miezul nopții.

⁶⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 584.

⁷⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 584; XII, p. 1038; Spontoni, *o. c.*, p. 112.

⁸⁾ Spontoni, *o. c.*, p. 109.

⁹⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 584; XII, p. 1038.

¹⁰⁾ Hurmuzachi, IV₂, pp. 584, 585; cronică lui Miko Ferentz (apud Șincai, *o. c.*, II, p. 447).

¹¹⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 585.

¹²⁾ *Ibidem.*

¹³⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 585; XII, p. 1038; Spontoni, *o. c.*, p. 115.

sute pași de Mirăslău ¹⁾, le desfășoară, într'o singură linie foarte deasă ²⁾, astfel:

La stânga, pe platoul la Est de Mirăslău și călare pe drumul mare, infanteria, având înaintea tunurile grele ³⁾.

La centru cavaleria armată cu lănci ⁴⁾, având câteva tunuri ușoare înaintea.

La dreapta cazacii ⁵⁾ (arcași și archebuzieri călări). Iar între centru și dreapta o unitate de infanterie ⁶⁾, precedată de tunuri ușoare.

Trupele lui Mihai deschid un foc violent contra inamicului ⁷⁾.

Basta văzând, cu mulțumire, că Mihai îi face pe plac, se oprește, la 500 pași de trupele lui Mihai ⁸⁾, face front, și dispune la centru trupele sale cele mai bune: infanteria și cavaleria germană, iar la aripi infanteria și cavaleria transilvană ⁹⁾.

Frontul pe care l-a ocupat Basta a fost acel format prin creasta 557 Kerekdomb — halta Mirăslău. Il indică și terenul și depărtarea de 1000 pași de satul Mirăslău arătată de isvoarele contemporane ¹⁰⁾. Există contrazicere asupra acțiunii artileriei, Tarducci susținând că Basta nu a voit a se folosi de artileria sa, inferioară numericeste ¹¹⁾ iar Istvanfi ¹²⁾ și Spontoni ¹³⁾ spunând că artileria a fost pusă în locul cel mai înalt, trăgând pe deasupra trupelor amice. Este probabil că artileria aliaților nu a fost pusă, după obiceiul vremii înaintea liniei de luptă (Tarducci are astfel parțial dreptate) ci în urma ei, cum spun Istvanfi și Spontoni, și că a avut o acțiune slabă.

¹⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 587.

²⁾ « fort espaisse », « le gros d'infanterie qui estoit fort espais » (Hurmuzachi, XII, p. 1039).

³⁾ După Spontoni (o. c., p. 116) ar fi fost și cavalerie — ceea ce nu este în schița lui Tarducci (Hurmuzachi, IV₂, p. 586).

⁴⁾ Impărțită în două escadroane (Spontoni, o. c., p. 115).

⁵⁾ Impărțiți în patru escadroane (*Ibidem*).

⁶⁾ Secui, croați, români, formând un batalion cu 4 tunuri ușoare (*Ibidem*).

⁷⁾ Spontoni (o. c., p. 116).

⁸⁾ Hurmuzachi, XII, p. 1039.

⁹⁾ Hurmuzachi, IV₂, pp. 585, 586; Spontoni, o. c., pp. 116, 117.

¹⁰⁾ Hurmuzachi, IV₂, p. 587; XII, p. 1039.

¹¹⁾ « Non volsi servirsi dell'Artigliaria, si peressere di numero molto inferiore, onde non da starsi contrasto di quello » (Hurmuzachi, IV₂, p. 585; XII, p. 1039).

¹²⁾ O. c., p. 464.

¹³⁾ « Finalmente fu posta l'Artigliaria co' sui recapiti sopra le più eminenti parti della campagna, la qual con continui tiri sparati per di sopra li squadroni amici, inferivano danno gravissimo a nemici » (o. c., p. 116).

Linia de bătaie a lui Basta înaintă înadins încet, așteptând ca trupele lui Mihai să tragă prima salvă spre a profita de fum și de timpul necesar reîncărcării, ca să deie asaltul ¹⁾. După propunerea contelui Cavriola, Basta dispuse ca un detașament de mușchetari să atace tunurile grele a lui Mihai ocolind pe la dreapta ²⁾. Atacul reuși, Secuii, cari susțineau aceste tunuri, trăgând asupra mușchetarilor o singură salvă la o distanță mai mare ca 200 pași ³⁾, care nu atinse pe dușmani. Tunurile fură întoarse și întrebuințate contra infanteriei lui Mihai ⁴⁾ în timp ce Basta aruncă asupra centrului lui Mihai trupele sale germane, cari sparseră frontul advers și, ocolind spre dreapta, atacară infanteria lui Mihai, care fu prinsă astfel între două focuri și sdrobită. Cavaleria se risipi în toate direcțiile ⁵⁾.

Basta fu atât de impresionat de succesul ce i-l dădă justa apreciere a efectului manevrei sale asupra caracterului lui Mihai, încât douăzeci și șapte de ani mai târziu, o recomandă astfel în cartea ce publică la Rouen ⁶⁾: « On en fera conjecture des qualitez du chef, considérant quelle en est la suffisance: et est de grande importance qu'on sçache, s'il est soldat ou non; s'il est superbe et hastif, ou bien un homme remis, et qui se laisse conseiller. Et de fait, l'ignorance conjointe avec une certaine fureur naturelle, attire coustumierement l'homme, et principalement celui qui se sait supérieur en forces, à mépriser son ennemy: estimant qu'il y va de sa réputation, si se servant de tant d'ordres et cautelles, il monstre d'en tenir quelque conte, ou de le craindre ».

Bătălia de pe Bucovel (19, 20 Octomvrie 1600 ⁷⁾)

Mihai Viteazul, învins la Mirăslău, este nevoit să se împace cu Basta și să se înapoieze în Țara Românească, unde are de

¹⁾ Hurmuzachi, IV, p. 585; Spontoni, o. c., p. 117.

²⁾ *Ibidem*. Ceeace eră îngăduit de acoperirea dată de creasta pe care se oprire Basta. Este probabil ca detașamentul lui Basta să fi urmat drumul care plecând din Decea, trece peste Kerekdomb și ajunge la biserica din Mirăslău. (Sugestiunea d-lui Dr. I. Băltariu).

³⁾ Spontoni, l. c.

⁴⁾ Spontoni, o. c., p. 118.

⁵⁾ Hurmuzachi, o. c., IV, p. 585; XII, p. 1039; Spontoni, o. c., pp. 117, 118.

⁶⁾ O. c., Rouen, 1627.

⁷⁾ Descrierea acestei bătălii o fac mai ales după excelentul și foarte întemeiatul

făcut față înaintării armatei polone, care trecuse Nistrul spre a repune pe Eremia Movilă în scaunul Moldovei și a înscăună, la Târgoviște, pe Simion Movilă.

La 9 Octomvrie oastea lui Zamoyski este la Buzău ¹⁾.

Planul comandantului polon pare să fi fost o înaintare cât mai repede spre Târgoviște, în scopul de a o ocupa și de a înscăună acolo pe Simion Movilă, înainte de întoarcerea lui Mihai în țară ²⁾.

Pe de altă parte, Mihai pare a fi voit să întârzie înaintarea Polonilor (în nădejdea că Basta îi ar veni în ajutor) amenințând flancul armatei polone în înaintarea acesteia dinspre Buzău spre Târgoviște ³⁾.

Din cifrele date de diferite izvoare, d-l Zagoriț ajunge la concluzia ⁴⁾ că efectivul de care dispunea Mihai era de 16.000 luptători ⁵⁾ și că acel de care a dispus Zamoyski pe câmpul de luptă nu depășia 21.500 luptători ⁶⁾. O analiză a acestor izvoare ⁷⁾ ne duce la aceleași concluziuni.

În executarea planului său Mihai a dat, înaintea luptei decisive (19, 20 Octomvrie) o serie de mici lupte spre a realiza întârzierea Polonilor (am spus că spera în ajutoare din Ardeal) și spre a-i hărțui ⁸⁾. Pentru aceasta Mihai detașase pe Baba Novac, care ocupă, pe rând, vâlcelele udoboaielor (scurgerilor) ce sunt deacurmezișul drumului mare urmat de Poloni, drum care, după cum rezultă din cuprinsul descrierilor acelor lupte, trecea atunci chiar la picioarele dealurilor și nu pe unde trece actuala șosea națională Ploești-Buzău. Trupele lui Baba Novac opresc avangarda polonă de front, pe când un alt detașament, ascuns în viile de pe clina de Sud a dealurilor, atacă pe Poloni în flancul

studiu al sublocotenentului (azi colonel) C. Zagoriț, *Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai Viteazul, 7—20 Octomvrie 1600. Luptele cu Polonii: Sărata—Năeni—Ceptura—Bucovelul*.

¹⁾ Hurmuzachi, III₂, p. 371.

²⁾ Zagoriț, o. c., pp. 57, 61, 85.

³⁾ Zagoriț, o. c., pp. 58, 85.

⁴⁾ O. c., pp. 35—37.

⁵⁾ La acelaș efectiv ajunge și d-l Iorga (*Istoria armatei române*, II, p. 42).

⁶⁾ Zagoriț, o. c., p. 55.

⁷⁾ Hurmuzachi, III₂, pp. 371—379, 460—464; IV₁, pp. 138, 157. Miron Costin (Ed. Ureche), I, pp. 443, 448, 450. Heidenstein, *Rerum polonicarum libri*, XII, p. 351. A. Papiu Ilarian, o. c., I, p. 265.

⁸⁾ Zagoriț, o. c., p. 62.

drept. Ostașii lui Baba Novac nu opun decât o rezistență de scurtă durată spre a începe din nou mai departe ¹⁾. În asemeni condițiuni nu este de mirat că armata lui Zamoyski să fi înaintat încet și să nu fi ajuns în preajma Ploeștilor decât la 19 Octomvrie.

Asupra pozițiunei ocupată de Mihai în zilele de 19 și 20 Octomvrie, cred că părerea d-lui Zagoriț, pe care am verificat-o, cu d-sa, la fața locului, și anume că această poziție eră pe malul drept, foarte ridicat acolo deasupra celui stâng, al pârâului Bucovelul, nu departe de gura acestui pârâu, este cea justă ²⁾. Și sunt mai multe argumente peremptorii în favoarea acestei păreri:

Terenul așa cum este și azi.

Faptul că poziția îngăduia lui Mihai atât retragerea spre Nord cât și primirea eventualelor ajutoare ce-i ar fi trimis Basta, aflat în Țara Bârsei, fie pe valea Prahovei, fie pe acea a Teleajenului.

Este aceea care se potrivește mai bine cu descrierea luptei ³⁾.

Mi se pare deasemenea cert că întreaga regiune deluroasă precum și luncile Teleajenului și a Bucovelului erau împădurite, așa cum susține d-l Zagoriț ⁴⁾.

Dispozitivul de luptă a lui Mihai pare să fi fost următorul:

O linie de trăgători, întărită cu artilerie, pe marginea pădurii. Este caracteristic că multe din isvoarele contemporane afirmă că Mihai contă mai ales pe puterea focului infanteriei și artileriei ⁵⁾.

Grosul, având infanteria în centru și cavaleria pe aripi ⁶⁾, eră dispus pe trei linii ⁷⁾, înapoi în pădure.

¹⁾ Zagoriț, *o. c.*, pp. 72, 74, 75; Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 644.

²⁾ *O. c.*, pp. 88 sqq, 97. Afirmățiunile unui tânăr și pripit scriitor militar (Maior D. I. Georgescu, *Istoria armatei române și a Răsboaielor poporului românesc*, p. 390 sqq.), cum că poziția ocupată de Mihai ar fi spre Pleașa, nu sunt întemeiate pe nimic, cum dealtfel cele mai multe din afirmațiunile acestui autor, care nu are obiceiul de a cită isvoarele pe cari își întemeiază afirmațiunile sau pe cari le folosește, chiar când folosința merge departe. În acest din urmă caz, citează lucrarea care i-a servit de bază pentru textul său, deavalma și pe acelaș rând cu lucrările citate de autorul de a cărei muncă se folosește Domnia-Sa.

³⁾ Zagoriț, *o. c.*, p. 97.

⁴⁾ *O. c.*, p. 91.

⁵⁾ Istvanfi, *o. c.*, p. 459; Zagoriț, *o. c.*, p. 98.

⁶⁾ La stânga cavaleria lui Mihai eră de 7 escadroane (Zagoriț, *o. c.*, p. 100).

⁷⁾ « sinistra Michaelis avis, quam eo die triplicem instruxerat » (Istvanfi, *o. c.*, p. 459).

Dispozitivul Polonilor, cari au început marșul de apropiere dela Cricov ¹⁾, eră:

La dreapta cavaleria (cazaci și husari),
La stânga Moldovenii și o parte din Poloni,
La centru infanteria și artileria ²⁾.

Înaintând, în ziua de 19, în acest dispozitiv, oastea polonă este oprită de focul infanteriei și artileriei lui Mihai. Infanteria polonă ia formația de luptă și artileria pune în baterie în lucrări (băști = redute închise), făcute de infanterie. Polonii nu pot însă progresa toată ziua, dar fixează prin acțiunea lor, pe Mihai în poziția ocupată.

Zamoyski recunoaște personal, de pe D. Mare, poziția lui Mihai și, văzând poziția dominantă a acestui deal, îl ocupă. A doua zi, acoperit fiind de ceață, trece peste D. Mare 7000 călăreți cazaci zaporogeni și 2000 infanteriști (și poate câteva tunuri) ³⁾ prin vadul dela localitatea Gura Bucovelului, la doi kilometri de poziția ocupată de domnul român și atacă cu dâșii înspre aripa stângă și spatele acestei poziții.

Această mișcare se face sub protecția artileriei și a restului infanteriei polone, care continuă atacul de front, intensificându-și focul.

Între timp Mihai dispusese retragerea bagajelor sale ⁴⁾. Heidenstein ⁵⁾, care povestește aceasta, crede că Mihai a luat această dispozițiune pentru ca Polonii, văzând retragerea trăsurilor, să se arunce, după obiceiul vremii, asupra lor, ceeace ar fi dat lui Mihai prilejul să-i poată ataca — din ascunzătoare sa din pădure — în flanc și în spate și pe când erau în dezordine. Presupunerea este verosimilă căci Polonii au fost

¹⁾ Raportul lui Zamoyski (Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 646) zice că a început marșul de apropiere dela o depărtare de două leghe (30 km) de tabăra lui Mihai Viteazul. Dar tot acest raport zice că Polonii au petrecut noaptea de 18/19 Octombrie pe Cricov, care nu este decât la 10 km de poziția ocupată de Mihai. Sotocotesc că trebuie dedus că Zamoyski, cunoscând prin recunoașterile sale unde s'a oprit Mihai, a luat dispozitivul de apropiere încă dela plecarea din cantonamentele sale.

²⁾ Zagoriș, o. c., p. 101.

³⁾ Zagoriș, o. c., pp. 103, 109.

⁴⁾ Presupunerea d-lui Zagoriș că tabăra în care erau adunate trăsurile lui Mihai Viteazul, și pe care o văzuse Zamoyski de pe D. Mare, pe deasupra pomilor, se găseă pe malul Teleajenului, cam la 3 km de poziție, are temeiuri serioase de a corespunde realității.

⁵⁾ O. c., p. 361.

ispitiți să se arunce asupra convoiului dar au fost opriți de Zamoyski ¹⁾).

La vestirea atacului polon dinspre vadul dela locul numit Gura Bucovelului, Mihai, care dispusese ca infanteria ce lupta de front să se întărească cu șanțuri, merge, cu cavaleria sa, spre a face față noului atac polon. În urmă aduce spre acel vad și infanterie ²⁾).

Trupele lui Mihai nu pot rezista mult timp celor două atacuri polone (de front și de flanc), precedate de un puternic bombardament de două ore ³⁾).

La stânga Mihai rezistă la vad și contra-atacă ceva mai sus ⁴⁾), dar este silit a se retrage în fața unui nou atac învâluitor, dat de Poloni ceva mai sus; la dreapta lui Mihai, trupele cari luptau de front sunt întoarse de cavaleria moldo-polonă care înaintează între Bucovel și Teleajen. Trupele lui Mihai sunt nevoite a părăsi câmpul de luptă, pe care infanteria luase formațiuni în unghiu ⁵⁾). Retragera se execută în ordine ⁶⁾).

Întâia bătălie dela Brașov (17 Iulie 1603) ⁷⁾

Chemat în ajutor de Basta, Radu Șerban V. V., strânge oștire și trece pe la Bran în Ardeal, sosind la 12 Iulie ⁸⁾ în câmpia Bârsei, unde întâlnește cavaleria sa comandată de Gh. Raț și de frații Mârza. Această cavalerie fusese trimisă mai dinainte, prin valea Teleajenului și înfrânsese, de două ori, avangarda lui Moise Szekely, atrăgând-o spre pasul Bran ⁹⁾).

Moise Szekely, care aflase că și Basta se apropiă, se hotărăște a lupta cu Radu Șerban înainte de sosirea lui Basta și

¹⁾ *Ibidem*.

²⁾ Căci infanteria s'a opus atacului de flanc polon (Piasecius apud Zagoriț, *o. c.*, p. 103).

³⁾ Heidenstein, *o. c.*, p. 361.

⁴⁾ Zagoriț, *o. c.*, p. 110. Că lupta s'a dat în locul numit Gura Bucovelului o arată faptul că acolo s'au găsit nu de mult multe oseminte omenești. (Informație dată la fața locului de colonelul Zagoriț, în primăvara 1931).

⁵⁾ Piasecius apud Zagoriț, *o. c.*, p. 103.

⁶⁾ Zagoriț (citează pe Miron Costin), *o. c.*, p. 120.

⁷⁾ Descrieri generale se găsesc în: Iorga, *Istoria armatei românești*, II, pp. 80—82; Iorga, *Studii și Documente*, IV, Introducere; *Gazeta Transilvaniei*, Februarie-Martie, 1900; V. Motogna, *Răsboaiele lui Radu Șerban*, pp. 32, 33.

⁸⁾ Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. 119.

⁹⁾ Iorga, *o. c.*, IV, pp. 117, 118; *Chronicon-Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 222.

deaceea încetează asediul Sighișoarei și vine în șesul Bârsei, sosind, la 8 Iulie ¹⁾, la Apața.

Szekely dispunea de ²⁾: 4000 Tătari ³⁾, 1000 Turci ⁴⁾ (sub Bekeș Pașa), 6000 Secui și Unguri ⁵⁾, 200 pușcași infanteriști dați de Brașoveni ⁶⁾ (cari au dat și armament ⁷⁾ și hrană ⁸⁾, 25 guri de foc de diferite calibre ⁹⁾ și alte câteva arme ¹⁰⁾.

El se hotărăște să nu atace ci să primească atacul ¹¹⁾. În acest scop alege poziție între râul Bârsa și scursura ce trece prin satul Stupini, la înălțimea unei fabrici de hârtie, ce nu mai există azi. În față (spre Sud) era un mic șanț noroios ¹²⁾. Această poziție o întărește cu șanțuri ¹³⁾ și cu carele armatei bine legate între ele ¹⁴⁾ și între cari erau dispuse tunurile.

Înainte poziției (pe celalalt mal al șanțului noroios) avea avanposturi ¹⁵⁾.

Tătarii tăbărau în câmp deschis spre Codlea ¹⁶⁾ iar Turcii, cari refuzaseră a se închide în tabăra lui Szekely, s'au așezat în jurul acelei tabere ¹⁷⁾.

Radu Șerban, care dispunea de 4000 călăreți, 6000 infanteriști și 4 tunuri ușoare ¹⁸⁾, își avea, la 16 Iunie, tabăra în câmp, între Vâlcăniș și Cristian, păzit fiind în direcția Brașovului de 2000 călăreți sub ordinele lui Raț și spre Nord (Vâlcăniș) de ceilalți 2000 călăreți sub ordinele fraților Mârza ¹⁹⁾.

¹⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, l. c.

²⁾ 10.000 oameni în total (Iorga, o. c., IV, p. 120).

³⁾ Fessler, *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*, VII, p. 499.

⁴⁾ *Idem*; Simigianus (p. 314), spune că erau numai 200 Turci.

⁵⁾ *Monumenta Hungariae Historica*, XXIX, p. 203; Fessler (l. c.) zice că erau numai 4000.

⁶⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 223.

⁷⁾ Plumb și sulite după *Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (l. c.). Archebuze, lănci și pulbere după alt izvor (Iorga, o. c., IV, p. 119).

⁸⁾ Istvanfi, o. c., p. 488.

⁹⁾ *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 205.

¹⁰⁾ « Et non nulla pensilia » (*Id.*).

¹¹⁾ Așteptă ajutoare (Iorga, o. c., IV, p. 119).

¹²⁾ *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 204.

¹³⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 223; *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 203.

¹⁴⁾ Iorga, o. c., IV, p. 119; *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 203.

¹⁵⁾ Fessler, o. c., VII, p. 499.

¹⁶⁾ Toate izvoarele.

¹⁷⁾ « In foribus castris adstant » (Simigianus, l. c.).

¹⁸⁾ Istvanfi, l. c.; Simigianus, l. c.

¹⁹⁾ *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 212.

Cu toate că era în interesul lui Radu Șerban să aștepte sosirea lui Basta, știind însă prin recunoașterile sale ¹⁾, prin luptele anterioare ²⁾ și prin dezertarea unor Secui, în noaptea de 16/17 ³⁾, că Szekely pierduse lume, că starea de spirit a trupelor acestuia era rea, că-i era inferior numericeste, cunoscând pe de altă parte dispunerea taberilor inamice și nefiind în interesul său să lase pe Brașoveni a ajuta încă mai mult pe Szekely, domnitorul român se hotărăște a ataca.

Pentru aceasta transformă dispozitivul în care staționa în dispozitiv de apropiere, ordonând ca:

Cei două mii călăreți, cari, sub ordinele lui Raț, păzeau la dreapta, să înainteze, pe sub dealuri, prin Cristian spre Brașov ⁴⁾, a cărui atitudine era puțin clară ⁵⁾.

Restul de 2000 de călăreți ce păziau spre Nord, în direcția Tătarilor, să înainteze la stânga ⁶⁾, în lungul Bârsei.

Toată infanteria cu haiducii, în centru, urmă să înainteze drept spre dușman. Formația în care a înaintat centrul a fost în careuri pe două linii ⁷⁾.

De artilerie — cele patru tunuri ușoare ale lui Radu Șerban — nici un isvor nu pomeneste. Probabil că, deși ușoare, nu puteau manevra pe câmpul de luptă și că au fost lăsate în tabără, căci altminterlea isvoarele, cari dau atâtea detalii, ar fi vorbit de dânsle.

Din cauza căldurii și a terenului acoperit de pomi înaintarea s'a făcut greu.

Coloana de cavalerie din dreapta, ajungând în apropierea Brașovului, află, dela recunoașterile trimise spre Brașov, cari cercetaseră suburbiile orașului, că nu era nimic acolo. Raț primește ordin, dela Radu Șerban, să se îndrepte spre tabăra

¹⁾ Istvanfi, *l. c.*; Simigianus, *l. c.*

²⁾ Iorga, *o. c.*, IV, p. 119.

³⁾ V. Motogna, *o. c.*, p. 32.

⁴⁾ *Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 212.

⁵⁾ Aprovizionase pe M. Szekely dar nu pe G. Raț (Iorga, *o. c.*, IV, p. 119).

⁶⁾ *Mon. Hung. Hist.*, *l. c.*

⁷⁾ Că infanteria era dispusă în careuri pe două linii, formația de atunci a unităților de infanterie, o arată și faptul că se vorbește de unitatea lui Deli Marcu, ca o « rotte » (Fessler, *o. c.*, VII, p. 500), și următoarea frază: « Ipse Radul cum decumano vexillo post principia extremum quadrati agminis obtinuit » (*Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 212).

lui Szekely. El lasă pânde, adică un serviciu de siguranță, cu fața la Brașov, și schimbă de direcție la stânga ¹⁾.

La stânga Mârzeștii reușesc a surprinde și a împrăștiă pe Tătari.

Artileria și infanteria lui Szekely au deschis focul la mari distanțe, fără efect însă ²⁾.

Precedat și acoperit pe flanc de călăreții lui Raț centrul se apropie de tabăra lui M. Szekely, care în curând este înconjurată din toate părțile. Neputând ataca tabăra de-a călare (din cauza șanțului mocirlos și a valului format din trăsuri), Radu Șerban ordonă ca haiducii archebuzieri să descalece ³⁾. Aceștia descalecă și furișându-se prin tufișuri și pomi și târându-se pe jos, ajung la șanț și, cu tot focul armelor adversare, trec prin apă ținându-și armele și munițiunile sus ⁴⁾. Inapoiă acestora, și sub protecția lor probabil, înaintează, fără șovăire, infanteria ⁵⁾. Unitatea lui Deli Marcu, cu acesta în cap, străpunge valul de căruțe și face drum celorlalte trupe, cari distrug armata lui Szekely ⁶⁾.

Infrângerea este totală; peste 3000 de morți pierd oamenii lui Szekely, care e și el ucis; toate tunurile și 155 de steaguri ale acestuia cad în mâinile lui Radu Șerban ⁷⁾.

A doua bătălie dela Brașov (9 Iulie 1611)

După recâștigarea scaunului Munteniei (Iunie 1611 ⁸⁾), de către Radu Șerban, Sașii îi propun o alianță contra dușmanului

¹⁾ « Ita Radul contra Moseni tendens, collium extremas radices Coronam versus legit, premissis-que velitibus, qui explorarent nunc in suburbijs citerioribus urbis, aliquae forti haerent insidiae, ubi nulla esse compertum est, ad Mosis castra divertit iter » (*Mon. Hung. Hist.*, XXIX, p. 212). Un alt izvor (Iorga, *o. c.*, IV, p. 120) afirmă că s'a îndreptat Raț spre tabăra lui Szekely spre a nu-l expune să se găsească între Szekely și Brașovul, care nu eră sigur.

²⁾ Iorga, *o. c.*, IV, p. 120.

³⁾ *Ibidem*.

⁴⁾ *Ibidem*, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 223; Spontoni, *o. c.*, p. 233; Fessler, *o. c.*, VII, p. 500.

⁵⁾ Simigianus, *o. c.*, p. 315.

⁶⁾ Fessler, *l. c.*

⁷⁾ Istvanfi, *o. c.*, p. 489.

⁸⁾ Iorga, *Studii și Documente*, IV, pp. XC, XCI.

comun, G. Bathory, domnul Transilvaniei, alianță pe care Radu Șerban o primește ¹⁾).

Informat, G. Bathory vine în câmpia Bârsei ²⁾, la 20 Iunie, și-și așază tabăra între Codlea și Hăltăveni ³⁾, mutând-o apoi la Preșmir ⁴⁾. El avea cu dânsul între 15.000 și 22.000 ostași și patru tunuri ⁵⁾. Trupele sale devastară Țara Bârsei ⁶⁾, iar el ceru Brașovenilor armament și ostași, pe cari aceștia îi refuzară ⁷⁾, cum îi refuzaseră și voia de a intra în cetate ⁸⁾.

Brașovenii vestiră imediat pe Radu Șerban ⁹⁾, care strânse între 9000 și 12.000 ostași ¹⁰⁾, majoritatea călăreți unguri și poloni, din cari 1300—2000 ¹¹⁾ cuirasați. Infanteria era alcătuită din țărani. Brașovenii dădură domnitorului muntean câteva tunuri ¹²⁾.

Aflând de sosirea lui Radu Șerban, Bathory îi iese înainte, înaintând din Preșmir prin Herman ¹³⁾, spre a nu-i da timp să se odihnească și vrea să-l înconjoare spre a avea, el (Bathory), soarele în spate ¹⁴⁾, deci spre a putea să se folosească mai bine de tunuri și puști ¹⁵⁾.

Radu Șerban, ascunde cavaleria polonă, înapoia stângei sale, după moara de hârtie de pe Vidombac ¹⁶⁾ și-și desfășoară restul

¹⁾ Iorga, o. c., p. XCI.

²⁾ Iorga, o. c., p. XCI; *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 243.

³⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, l. c.; Motogna, o. c., p. 74.

⁴⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 244; Iorga, o. c., IV, p. 122.

⁵⁾ Motogna, o. c., p. 75. Un ostaș al lui Bathory arată că erau 8000—9000 (Iorga, o. c., IV, p. 155).

⁶⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, l. c.; Iorga, o. c., IV, p. XCI.

⁷⁾ Motogna, o. c., p. 74.

⁸⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, l. c.

⁹⁾ *Ibidem*.

¹⁰⁾ Iorga (o. c., IV, p. XCI) socotește că erau 9000; Motogna (o. c., p. 75), după isvoare ungurești, socotește că erau 12.000. Un ostaș al lui Bathory arată că Radu Șerban a avut 11.200 (Iorga, o. c., IV, pp. 154, 155).

¹¹⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (l. c.) zice că erau 1300; Motogna (l. c.) că erau 2000.

¹²⁾ Iorga, o. c., IV, p. 123; un raport al unui ostaș al lui Bathory (17 Iulie 1611), zice că Brașovenii au dat lui Radu Șerban 12 tunuri de câmp (Iorga, o. c., IV, p. 155).

¹³⁾ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenburgen*, V, p. 439.

¹⁴⁾ « (Bathory) hat wolen den Wayda ins Feld locken und ihn umkrümmen, dass er möchte die Sonne auf dem Rücken haben » (Iorga, o. c., IV, p. 122).

¹⁵⁾ Manevrarea pentru a avea soarele în spate, procedeu care a fost recomandat și de Machiavel (*Oeuvres complètes de N. Machiavelli* (Ed. Buchon, Paris, 1853), *L'art de guerre*, Livre IV, p. 361) are o deosebit de mare importanță în luptele navale și a jucat un rol foarte mare în multe bătălii pe mare și în special la Trafalgar (1805) și Iutlanda (1916).

¹⁶⁾ Iorga, o. c., IV, p. 123.

trupelor, cari erau în mahalaua Sf. Bartolomei ¹⁾, cu infanteria la dreapta ²⁾ și restul cavaleriei la centru și în stânga.

Stânga lui G. Bathory respinge atacul dreptei lui Radu Șerban ³⁾; aceasta din urmă, ca și cavaleria din centrul și stânga se retrag, ocupând șanțurile cetății Brașov ⁴⁾. G. Bathory crede deja în victorie ⁵⁾ iar trupele îi scapă din mână ⁶⁾. În acel moment călăreții poloni ies din ascunzătoarea lor și se reped asupra trupelor lui Bathory, cari sunt complet surprinse ⁷⁾. Radu Șerban pornește din nou trupele cari se aflau pe marginea Brașovului, la atac ⁸⁾. Armata lui Bathory este înfrântă ⁹⁾.

Bătălia dela Finta (17/27 Maiu 1653 ¹⁰⁾)

Vrășmășia necurmată dintre Matei Basarab și Vasile Lupu a dus pe cel dintâiu să ajute pe Gheorghe Ștefan la ocuparea tronului Moldovei. Cu ajutorul ginerelui său Timuș și a Cazacilor aduși de acesta, Vasile Lupu gonește pe Gheorghe Ștefan, care se retrage în Muntenia.

După lupte date la graniță, trupele de acoperământ muntești se retrag spre Târgoviște, întrunindu-se cu grosul trupelor lui Matei Basarab, cari tăbăruesc la Finta. Această localitate este pe malul stâng al Ialomiței, la o zi de marș de Târgoviștea, într'un defileu, format de ultimele ramificații ale dealurilor acoperite cu păduri, la Nord, și Ialomița, la Sud, și la debușarea drumului Ploești-Târgoviștea de pe podețul peste pârâul mocirlos Chilianca ¹¹⁾.

Matei își întărește tabăra, așezată pe malul stâng al Ialomiței, cu un șanț care se rezemă cu amândouă capetele pe râu, așa

¹⁾ *Ibidem.*

²⁾ Iorga, o. c., IV, p. XCII; Motogna, o. c., p. 75.

³⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, I, p. 244; Iorga, l. c.; Motogna, l. c.

⁴⁾ Iorga, o. c., IV, p. 123.

⁵⁾ Iorga, o. c., IV, p. XCII; Motogna, o. c., p. 76.

⁶⁾ Trabanții nu mai au pulbere și plumb (Iorga, o. c., IV, p. 123); Motogna (o. c., p. 76) zice că ostașii se împrăstie după pradă.

⁷⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, l. c.; Iorga, l. c.

⁸⁾ Iorga, l. c.

⁹⁾ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, l. c.; Iorga, o. c., IV, p. 124.

¹⁰⁾ Cele ce urmează sunt o punere la punct a părții privitoare la bătălia dela Finta, din studiul meu: *Incerări critice asupra războiului din 1653 dintre Matei Basarab și Vasile Lupu*. (« Revista Infanteriei », Septemvrie-Octomvrie, 1912).

¹¹⁾ Hinta la Miron Costin (M. Kogălniceanu, *Letopisești*, I, p. 335).

că tabăra era complet înconjurată de obstacole (râul Ialomița și șanțul) ¹⁾.

Efectivul de care dispunea Matei Basarab nu se poate stabili precis, variind mult, cum se întâmplă totdeauna pentru acele vremuri, dela un isvor la altul. În adevăr el este arătat ca 7000 ²⁾, 8000 ³⁾, 10.000 numai lefegiii ⁴⁾ și 30.000 ⁵⁾. Sigur este că numărul lefegiilor nu trecea de 10.000, poate că era numai 8000. La acest număr trebuiesc adăogați 7—8000 oameni de strânsură ⁶⁾. Totalul forțelor trebuie să fi fost deci cam de 15—16.000 luptători, cu 12 tunuri ⁷⁾.

Urmărind trupele de acoperire muntenești, oștirea lui Vasile Lupu ajunsese, în seara de 16/26 Maiu, cu Cazacii lui Timuș la Cocorăști iar cu restul pe stânga Teleajenului ⁸⁾.

Efectivul total al acestor trupe era de 20.000 ⁹⁾, dintre cari 4—8000 Moldoveni ¹⁰⁾, aproape toți călări ¹¹⁾, 100 Nemți, tot călări și restul Cazaci, în majoritate pedestri. Ele aveau și 17 tunuri ¹²⁾. Cazacii erau toți înarmați cu puști (sinețe) ¹³⁾.

Lăsându-și impedimentele în tabără, Matei, scoate, în dimineața de 17/27 Maiu, oastea afară și o întocmește astfel:

La aripa dreaptă cavaleria muntenească (Roșii și cei de strânsură) ¹⁴⁾ cu o parte din pedestrima seimenilor, la centru infanteria muntenească și sârbească (levenți și dorobanți) cu artileria seimenilor iar la stânga cavaleria ungurească și leșească (lefegii) ¹⁵⁾. Matei îmbărbăta trupele cu o cuvântare și sta în centru.

¹⁾ Miron Costin, *l. c.*

²⁾ *Magazin Istoric*, IV, p. 324.

³⁾ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, p. 96.

⁴⁾ Paul de Alep, *Travels of Makarius* (Ed. Cioranu), pp. 81, 82.

⁵⁾ Kraus în *Fontes rerum austriacarum*, III, p. 206.

⁶⁾ Ce mai rămăsese din cei 9000 oameni de strânsură ai lui Diicu (Miron Costin, *l. c.*) și ce se mai adunase de atunci.

⁷⁾ Kraus, *l. c.*

⁸⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 334.

⁹⁾ *Magazin Istoric*, IV, p. 324; Kraus, *l. c.*

¹⁰⁾ Kraus, *o. c.* p. 203; Miron Costin, *o. c.*, p. 334.

¹¹⁾ Miron Costin, *l. c.*

¹²⁾ *Ibidem*, *Travels of Makarius*, pp. 48, 52.

¹³⁾ *Travels of Makarius*, p. 56; Miron Costin, *l. c.*

¹⁴⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 335.

¹⁵⁾ *Ibidem*. Din cele spuse de Kraus (p. 207), Roșii ar fi fost încadrați — deoarece Matei Basarab nu ar fi fost sigur de ei — de pedestrași, mai cu seamă Seimeni. D-l Iorga (*Răscoala Seimenilor*) deduce din aceasta cum că cavaleria era la centru și infanteria la aripi, interpretare ce nu corespunde cu felul cum a decurs lupta și cu cele spuse de Miron Costin. « Den Mittelsten Flügel » al lui Kraus, cred că nu tre-

Oastea moldovo-căzăcească era foarte obosită. Văzând aceasta și neîncumetându-se a ataca pe Matei Basarab fără a-l recunoaște mai întâiu și tocmai în poziția ce acesta își alesese, ci a o întoarce, Vasile Lupu voia ca să dea oastei o zi de repaos, în care timp ea să se adune și să se facă o recunoaștere a drumurilor laterale¹⁾. Timuș nevoind să asculte, ci numai să acorde câteva ore de repaos, Vasile Lupu înaintază cu Moldovenii, urmat cu greu de Cazaci, al căror care (trenuri) mergeau anevoios prin locurile tinoase acoperite cu tufe²⁾.

După ce au trecut podețul peste pârâul Chilianca, Moldovenii au ocolit cu capul coloanei spre stânga și s'au întocmit, în linie, în fața aripei drepte a Muntenilor³⁾, urmând ca Timuș să atace centrul și aripa stângă inamică. Timuș însă, supărat, se oprește la oarecare îndepărtare în urma Moldovenilor, zicând că « Moldovenii or bate ei pe Munteni și singuri fără noi » și nu vrea să înainteze timp de mai multe ore, cu toate repetatele cereri ale lui Vasile Lupu, căruia Timuș îi răspunde: « Să înceapă d-lor războiul că oiu veni și eu⁴⁾ ».

Vasile Lupu începe atacul, probabil după amiază⁵⁾, aruncând cavaleria sa, sprijinită prin salvele lefegiilor nemți⁶⁾, asupra aripei drepte muntene, care ține câtva timp pe Moldoveni în loc, prin foc⁷⁾; profitând însă de timpul de pauză dintre două salve (ale Seimenilor), Moldovenii « au făcut acea năvală cu steaguri asupra Muntenilor » (șarjă), încât răstoarnă aripa dreaptă muntenească, o aruncă peste Ialomița și intră chiar în tabăra muntenească⁸⁾.

buie interpretat ca centrul liniei de luptă (Flügel e aripă) ci că Roșii au fost încadrați între Seimeni, punând pe cei dinții în mijlocul aripei drepte. Această din urmă interpretare corespunde, cred, textului lui Miron Costin (*o. c.*, p. 335) care zice: « Den direapta au pus curtea, ce se zice la dâșii Roșii, și altă oaste de țară; și au pus o seamă de pedestrime seimeni, și acea aripă era împotriva Moldovenilor ».

¹⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 334.

²⁾ *Id.*, p. 335.

³⁾ « Și s'au pus șirag în rând împotriva aripei oștii lui Matei Vodă cei drepte » (Miron Costin, *l. c.*).

⁴⁾ *L. c.*

⁵⁾ *Ibidem.*

⁶⁾ *Magazin Istoric*, IV, p. 324.

⁷⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 336.

⁸⁾ Al Seimenilor (M. Costin, *l. c.*).

Matei Basarab, care precum am spus eră la centru, unde inamicul nu atacă, se duce la aripa dreaptă, reformează infanteria de seimeni dela acea aripă și, prin focul ei și acel al artileriei din centru, silește cavaleria moldovenească să se retragă ¹⁾).

Timuș, văzând ce se petrece, trimite o parte din pedestrima căzăcească cu câteva tunuri ca să atace centrul muntenesc iar cu restul stă tot pe loc ²⁾).

Cazacii înaintând risipiți ³⁾ au fost primiți cu focuri de pușcă și de tun de centrul muntenesc. Focul nu-i putu opri însă, din cauză că terenul eră acoperit cu tufe și pentrucă « când dau pușcile lui Matei Vodă într'ânșii, toți cădeau la pământ » ⁴⁾. Văzând cavaleria dela aripa stângă a lui Matei Basarab că acești cazaci erau risipiți și nesușinuți de restul armatei, năvălește asupra lor și-i respinge până în tabără.

În urma acestui contra-atac întreaga armată moldovo-căzăcească este descurajată ⁵⁾, așa că încercările lui Timuș de a împreună cele două părți ale trupelor sale nu isbutesc; desnădejdea aliaților este mărită de focul artileriei lui Matei Basarab ⁶⁾ și de o groaznică furtună care a bătut pe Cazaci și pe Moldoveni în față, împiedicându-i de a se putea folosi de puști și tunuri ⁷⁾. În curând oastea, începând cu Moldovenii, întoarce spatele și tot ce este călare fuge spre Iași. Infanteria căzăcească se retrage, în bună ordine, în Moldova ⁸⁾, cum și cea moldovenească se adună la adăpostul carelor armatei care-i dau adăpostul necesar în timpul retragerii ⁹⁾.

Cunoscând acum câteva din bătăliile mai de seamă și mai ales acele al căror urmări au fost mai hotărâtoare, în cursul veacului și jumătate de care ne ocupăm, socotesc că putem încercă să facem o sinteză a bătăliei așa cum o făptuiau Românii de atunci.

¹⁾ Miron Costin, *l. c.*

²⁾ Miron Costin, *l. c.*

³⁾ « fără tabără », zice Miron Costin (*l. c.*) adică nu în ordine strânsă.

⁴⁾ *Ibidem.*

⁵⁾ « Au căzut tuturor inimele jos » (Miron Costin, *l. c.*).

⁶⁾ *Travels of Makarius*, p. 56.

⁷⁾ Șincai, *Cronica Românilor*, III, p. 89.

⁸⁾ Miron Costin, *o. c.*, p. 337.

⁹⁾ Scrisoarea Doamnei Elena (*Revista Istorică*, XII, p. 19).

O caracteristică generală a bătăliilor acestea este că, aproape toate, au fost bătălii ofensive (Bucovelul și Finta, aceasta din partea lui Matei Basarab, făcând excepție), ofensiva provenind fie din scopul politic de cucerire (Obertyn, Șelimber), fie pentru a lua înaintea dușmanului (Jiliște, Cahul), fie impusă de dușman (Obertyn, Mirăslău), fie pentru a întârzi pe dușman (Călugăreni), fie în urma chemării aliaților (ambele bătălii dela Brașov).

Bătălia era precedată prin luarea contactului de către cavaleria ușoară (Obertyn, Cahul, Călugăreni, Mirăslău), și prin facerea de prizonieri cari să îngăduie cunoștința forțelor și dispozițiilor adversarului ¹⁾. Contactul se lua uneori prin lupte premergătoare (Bucovel 1600, întâia bătălie dela Brașov, Finta).

La o apropiere de dușman, care varia după împrejurări ²⁾, armata tăbăruia, tabăra fiind așezată de obicei în loc prielnic, lângă apă (Cahul, Călugăreni, Mirăslău, Bucovel, Finta) și totdeauna întărită. Întărirea se făcea prin șanțuri și prin trăsurile armatei, așezate una lângă alta, cu oiștele îndreptate spre interior, sau una în prelungirea alteia (în sensul frontului), cu oiștele sub trăsurile ce le precedau. Caii erau lăsați — mai ales când depărtarea dușmanului era mai mare sau când nu se bănuia apropierea lui — să pască în afara taberii.

Tabăra era păzită înainte prin posturi, în general puternice (Muntenii aveau un post de 400 oameni la Jiliștea; la Brașov (1603) tabăra lui Radu Șerban era păzită de cele două trupe, de câte 2000 de călăreți, așezate spre Codlea și spre Brașov), constituind adevărate avanposturi de luptă.

De altfel — în ceea ce privește măsurile de tăbăruire — armatele străine procedau la fel ³⁾. (Tarnowski la Obertyn ⁴⁾, Basta la Mirăslău).

¹⁾ Imposibilitatea de a face uneori prizonieri (Cahul), puneă comandamentul în poziție grea.

²⁾ Cahul 2—3 km; Călugăreni 12 km; Bucovel 10 km; Brașov (întâia bătălie), 14 km.

³⁾ Sunt foarte instructive în această privință planșele dela filele LXII, LXVI verso și LXVIII verso a cărții lui L. Fronsperger (*Von Kaiserlichen Kriegsrechten*, partea II-a. Frankfurt a/M 1578).

Hurmuzachi, Supl. II, vol. II, p. 502.

⁴⁾ Detaliul se vede în planșa publicată de B. P. Hâjdău în *Ion-Vodă-cel-cumplit* (reproducere a unei schițe a lui Martin Bielski, care a luat parte la bătălia dela Obertyn).

În preziua sau chiar în ziua bătăliei comandantul făcea o recunoaștere personală (Ion Vodă la Cahul ¹⁾, Basta la Mîrslău, Zamoyski la Bucovel) care completează informațiile cavaleriei, uneori incomplete (Cahul) alteori foarte complete (întâia bătălie dela Brașov).

În ziua bătăliei armatele ieșiau din tabără, pe care o lăsau în paza oamenilor dela trăsuri și a unei garde, și, după cum apropierea de dușman era mai mare sau mai mică, luau un dispozitiv de apropiere (Obertyn, Jiliștea, întâia bătălie dela Brașov) sau se desfășurau imediat (Cahul, Șelimber).

Formațiunea sau dispozitivul de apropiere era totdeauna acoperit înainte și pe flancuri prin cavalerie ușoară și constă fie dintr'un singur patruleter format din unități de infanterie și de cavalerie grea, așezate pe mai multe linii și având artileria în cap ²⁾, distanțele și intervalele fiind foarte mici (Obertyn), fie din mai multe coloane (Jiliștea). Această formațiune este aceea pe care cronicarii noștri o numesc *tabăra legată*, adică oastea încheiată, nu articulată ³⁾.

¹⁾ Deosebita grije ce o puneă Ion-Vodă-cel-cumplit spre a face personal recunoașterea terenului înaintea unei lupte, era necesităată între altele și de lipsa de hărți. O mare căpetenie militară străină, Gustav Adolf, regele Suediei, puneă aceeași grije și execută, tot personal, recunoașterile (Captain Liddell Hart, *Great Captains Unveiled*, pp. 96, 97).

²⁾ După normele ce le vom vedea la formațiunea de luptă.

³⁾ Miron Costin (M. Kogălniceanu, *Letopisești*, I, pp. 330, 335, 350) întrebuițează acest termen în acest sens în chip constant. Tot așa *Letopiseșul Țării Moldovei dela 1661—1708*, (Ed. Giurescu), p. 67. *Letopiseșul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, (Ed. Giurescu) îl întrebuițează (p. 138), în sensul unei tabere organizate defensiv și (p. 232), pentru formația luată de o armată care se retrage — marș de îndepărtare. Că *tabără* înseamnă o oaste sau o parte de oaste (unitate, detașament) și nu locul taberei sau tabără în sensul acceptat azi, a arătat I. Bogdan (*Documentul Răznelor și organizarea armatei moldovene în secolul XV*, nota 70, p. 422).

Formațiunea aceasta se numea legată și pentru că formă un singur bloc și pentru că adesea în această formație oastea era înconjurată de carele armatei, cari puteau forma la un moment dat un adevărat zid (val), la adăpostul căreia se putea da lupta.

În această privință este folositor a cunoaște ce făceau armatele străine contemporane.

Formațiile de apropiere erau identice cu formațiile de luptă și aveau o formă patrată în privința căreia există o întreagă literatură contemporană (Max Jähns, *o. c.*, I, pp. 700—737).

Pentru marșul de apropiere armatele străine întrebuițau adesea *wagenburg*, adică înconjurau pătratul format de artilerie și infanterie cu carele armatei pe una, două și mai multe rânduri și șiruri (M. Jähns, *o. c.*, I, pp. 753—757). Numeroase ilustrații din tratatele militare contemporane arată asemenea formațiuni (L. Fronsperger, *o. c.*, f. lele LIX verso, LXIII; *Archeley das ist Grundlicher und Eygentlicher Bericht von Geschichte...* de Diegum Uffanum, tradus de Iohan Theodorum de Bry. Frankfurt, 1614. Ilustrațiile dintre fețele 44 și 45).

Dacă inamicul erà mai departe, bătălia începea prin respingerea cavaleriei sale ușoare și a posturilor sale de pază (Obertyn, Călugăreni) sau cu capturarea acestora din urmă (Jiliștea). Dacă inamicul erà aproape, focul artileriei dădea semnalul începerii luptei (Șelimber, Brașov) sau acest semnal erà dat prin aruncarea unei ploi de săgeți ¹⁾.

Pentru luptă însă armata, fie că ieșea atunci din tabără, fie că înaintase în formație de apropiere, trebuia să ia o formațiune potrivită. Trecerea la formația de luptă se numea de ai noștri *tocmire* iar oastea în formație de luptă se numea *oaste tocmită* ²⁾.

Cum erà alcătuită formațiunea de luptă?

În trăsături generale ea constă din:

a) O linie de hărțuitori, alcătuită cele mai adeseori din călăreți ³⁾ (înarmați cu arce, arbaletе, archebuze, pistoale), mai rare ori din pedestrași (Călugăreni, Bucovel) sau din călăreți descălicați (întâia bătălie dela Brașov). Misiunea acestei linii erà: de a acoperi artileria, a gonii hărțuitorii inamici, a impresiona pe dușman, a-l provoca și a-l face să iasă la luptă când stătea în defensivă. Adesea ori aveau loc, în această fază a luptei, provocări la lupte individuale (tânărul moldovan la Obertyn) sau chiar lupte individuale (lupta lui Stroie Buzescu cu ginerile hanului tătăresc la Teișani) ⁴⁾ asemănătoare cu duelurile singuratice ce se constată la unele armate

Polonii numeau această formație *tabor*. (Detalii interesante în Hurmuzachi, Supl. II, vol. II, pp. 475—505).

Tot din unele din aceste ilustrațiuni se poate vedea că în asemenea marșuri de apropiere, armatele erau înconjurate (fie că aveau trăsurile în jurul lor, fie că nu le aveau) de oameni purtând «chevaux de frise», «cavaleri spanioli» cu cari alcătuiau, în caz de atac inamic, un adevărat val.

Miron Costin întrebuințează într'un loc (Kogălniceanu, *Letopisești*, I, p. 330) expresia de *tabără ezită*. Tiktin (*Dicționar român-german*, II, p. 601) o traduce prin: tabără ce alcătuiă o ezătură, traducere ce corespunde textului, mai ales că în ediția lui V. Ureche (Miron Costin, *Opere complete*, I, p. 600) se arată că într'un manuscris, în loc de «tabăra ezită toată înaintea curții», se scrie «tabăra tocmisă înaintea curții».

¹⁾ «Și au asvârlit (Tătarii) atâta mulțime de săgeți asupra noastră, încât nu se mai putea vedea fața soarelui» (Hrisov dela Radu Șerban citat de general P. V. Năsturel, o. c., p. 12).

²⁾ Kogălniceanu, *Letopisești*, I, pp. 277, 307, 330, 333, 350; *Letopiseșelul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (Ed. Giurescu), pp. 40, 47, 57.

³⁾ Hărțuitorii ieșiau în linie sau grupe de călăreți împrăștiți, susținuți de unități mici, în ordine strânsă.

⁴⁾ General P. V. Năsturel, o. c., p. 4.

vecine ¹⁾). Unii dintre ai noștri erau contra întrebuintării acestei linii de hărțuitori, zicând că au o rea influență morală asupra armatelor ²⁾).

După ajungerea grosurilor la distanță de bătaie eficace a armelor acești hărțuitori se retrăgeau pe flancurile și în spatele armatei. Distanța cu care linia de hărțuitori preceda linia de bătaie propriu zisă nu era mare și chiar dacă depășia ceva bătaia armelor ea nu depășia distanța la care se putea ține legătura prin vedere, adică câteva sute și cel mult o mie de pași.

b) Linia artileriei, pusă de obicei înaintea liniei de bătaie propriu zisă. Uneori artileria era dispusă, mai ales cea ușoară, deopotrivă înaintea întregului front, alteori era grupată în unul sau două locuri pe acest front ³⁾ sau pusă în intervalele dintre unitățile de cavalerie și infanterie din linia întâi. Tunurile grele, erau așezate acolo unde se voia a se face efortul (la centru Petru Rareș la Obertyn), sau unde poziția era mai favorabilă (la o aripă, la Cahul, Șelimber, Mirăslău). Numai rar de tot (artileria lui Basta la Mirăslău) se puneau în urma trupelor spre a trage peste ele.

Deseori o parte din tunuri se ținea în urmă, ca rezervă sau chiar dacă se puneau toate în linia 1-a, nu se trăgea cu toate deodată spre a avea o rezervă de foc ⁴⁾).

Două motive impuneau punerea artileriei înaintea frontului: mica ei bătaie și dorința de a distruge și demoraliza unitățile inamice înainte ca să se ajungă la lupta corp la corp ⁵⁾).

Punerea artileriei înainte prezintă însă și inconveniente și anume acela de a produce, prin tragerea ei mult fum, la adă-

¹⁾ Capitaine John Smith, *The general Historie... together with true travels, adventures...*, II, pp. 128, sqq.

²⁾ *Învățăturile* lui Neagoe Basarab V.V. (Ed. 1843, p. 238). Din cele spuse în pagina următoare (239) să vede că Neagoe avea ca temei în contra întrebuintării hărțuitorilor și frica de dezertune a celor ieșiți la hărțuială.

³⁾ La Verbia (1561), Alexandru Lăpușneanu își concentrează toate tunurile într'un singur loc înainte, spre a bate podul peste Jijia (*Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 189).

⁴⁾ « Pe unele le slobodziau, iar pe altele le aveau gata încărcate » (I. Bogdan, *Vechile cronice*, p. 204).

⁵⁾ Istvanfi (o. c., p. 459), zice că Mihai Viteazul contă pe focul artileriei și infanteriei sale, pentru a înfrânge pe Poloni în bătălia de pe Bucovel.

postul căruia inamicul putea manevra ¹⁾, și făcea ca, într-o luptă pierdută, să se piardă și întreaga artilerie.

Artileria noastră trăgea prost ²⁾.

c) Imediat înapoia artileriei sau cuprinzând-o și pe ea venia grosul armatei: infanterie și cavalerie ³⁾.

Aceasta era dispusă de obicei așa ca să formeze un singur mare patrulater și mai rar formă mai multe grupe (Jiliștea, Călugăreni, întâia bătălie dela Brașov) ⁴⁾, care fiecare se dispunea la rândul său în formă de patrulater. Temeiul pentru care armata se dispunea așa era că patrulaterul în general și patrutul în special îngăduia armatei să facă față deopotrivă în orice direcțiune.

Tot în formații dreptunghiulare se dispuneau armatele noastre în epoca anterioară celei de cari ne ocupăm ⁵⁾ dar este o deosebire între ele și anume: armatele din secolele XVI și XVII nu mai formau blocuri așa de strânse ca cele din epoca anterioară, ci erau alcătuite din unități așezate unele lângă altele pe mai multe linii. Intervalele și distanțele între unități și linii s'au mărit pe măsură ce armele de foc portative se perfecționau ⁶⁾ și este logic să fi fost așa pentru că se puteau bate spațiurile cuprinse între ele pe distanțe din ce în ce mai mari. Formațiunea de luptă devenise deci articulată și nu mai formă un singur bloc ⁷⁾. De obicei în marele dreptunghi format de armată, trupele se dispuneau pe trei linii ⁸⁾, mai numeroase în linia întâiu, care ducea greul luptei dela început ⁹⁾, mai puțin numeroase în liniile următoare ¹⁰⁾.

¹⁾ Cum a făcut Basta la Mirăslău.

²⁾ *Mon. Hung. Hist.*, Diplom., XXXIV, p. 36; Hurmuzachi, Supl. II, vol. I, p. 36; Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis*, IV, p. 397; Hurmuzachi, XV, p. 1039; Spontoni, o. c., p. 117; N. Costin (Kogălniceanu, *Letopisești*, I, p. 442).

³⁾ Basta (*Il maestro di campo generale*. Venetia 1606, p. 130), insistă ca escadroanele de cavalerie să fie întrepuse între unitățile de infanterie.

⁴⁾ La Verișcani pe Siret, Tomșa își dispuse armata în două grupe (*Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, pp. 198, 199).

⁵⁾ *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria III. Tom. IV, pp. 68—71.

⁶⁾ La începutul veacului XVI, intervalele erau de 60—70 metri (Machiavelli, o. c., p. 351), ulterior s'au mărit până la îndoitul acestei distanțe și chiar mai mult.

⁷⁾ Machiavelli, o. c., p. 348; Neagoe, *Învățăturile* (Ed. 1843), p. 237.

⁸⁾ Neagoe, o. c., p. 241; Basta, o. c., pp. 131—133.

⁹⁾ D. Cantemir (*Descrierea Moldovei*. Ed. Academiei Române, p. 137), zice că la Români ostașii aveau mai mare putere morală la începutul unei lupte și că se descurajau lesne. Aceasta este un puternic temei pentru ca la Români linia întâia să fie în special tare.

¹⁰⁾ Machiavelli (o. c., p. 351), fixează efectivul celor trei linii în proporția: 5

Deseori trupele erau dispuse însă numai pe două linii (Șelimer).

Patrulaterul format de armată a tins mereu a se subția în sensul adâncimei și a se întinde în sensul frontului ¹⁾.

Uneori, înaintând aripele, armata luă forma unei semilune ²⁾, formație obișnue în Tătarilor și folosită mai ales de cavaleria ușoară ³⁾.

În anumite împrejurări și mai ales în mișcările de retragere ⁴⁾ formația adoptată avea forma unui unghiu ⁵⁾ sau unui triunghiu ⁶⁾.

În formația de luptă, autorii noștri vechi numesc oastea: fie cu numele general de *oaste tocmită* (adică oaste dispusă pentru luptă) ⁷⁾, fie prin acel de *oaste stolită* ⁸⁾ — care înseamnă în special oastea alcătuită din stoluri sau bulucuri ⁹⁾ adică unități așezate unele lângă altele cu intervale ¹⁰⁾ și pe mai multe rânduri ¹¹⁾.

pentru linia 1-a, 3 pentru a doua și 2 pentru a treia. Basta (o. c., pp. 131—133) recomandă a se pune jumătate din infanterie în linia întâia.

¹⁾ La Mirăslău, linia de bătaie a lui Mihai Viteazul eră extrem de subțire (puțin adâncă), și «așa în rând tocmită, oastea muntenească» (Kogălniceanu, *Letopisești*, I, p. 333). Commandant Collin, *L'infanterie au XVIII-e siècle. La Tactique. Introduction*, p. 16. Turcii fracționau mai mult trupele lor (Fronsperger, o. c., p. 214 verso), și le desfășurau pe un front mai larg (Senfftenberg citat de Prince Napoléon Louis Bonaparte, o. c., I, p. 196).

²⁾ Armata moldovenească la Obertyn.

³⁾ G. Basta, *Le gouvernement de la cavallerie légère*. Rouen, 1627, p. 62.

⁴⁾ Mihai Viteazul la Călugăreni și la Bucovel.

⁵⁾ Unitățile erau pe mai multe rânduri, fiecare rând depășind, la ambele aripi, pe cel dinaintea lui.

⁶⁾ La străini a fost o întreagă literatură în această privință. (M. Jähns, o. c., pp. 709 sqq).

⁷⁾ M. Kogălniceanu, *Letopisești*, I, pp. 307, 330, 333, 350.

⁸⁾ *Ibidem*, pp. 307, 333. În *Letopisești* găsim deseori expresia «oastea se tocmise de cea parte stol» (I, p. 333); «oastea să se tocmească stoluri» (I, p. 318); «s'a tocmit acolo stol» (I, p. 338); «oastea den loc de aice, cât va trece părăul, îndată să se tocmească stoluri» (I, p. 341), ceea ce arată că noțiunea de tocmită e mai generală, vrea să zică în termenii de azi: formată sau care a luat formația. Pe când «oastea tocmită stol» sau «oastea stolită», vrea să zică oastea într-o anumite formație: în stoluri.

⁹⁾ I. Bogdan a arătat (*Organizarea armatelor moldovene în sec. XV*, p. 419, nota 62), că *stol* ca și *buluc* (*Ibidem*, p. 392) înseamnă unitate (vezi și Kogălniceanu, *Letopisești*, I, pp. 280, 282). Nu cred însă că *stol* se poate traduce prin *linie de bătaie*, stolul eră o unitate dintr-o linie de bătaie. Nu cred că se poate identifica, buluc și stol, cu anumite unități de azi, ci printr'insele se înțeleg subunități, adică părți dintr'un întreg.

¹⁰⁾ «Tocmala oștilor, toate bulucurile și printre bulucuri și loc deșert, să aibă loc deschis alte bulucuri» (Miron Costin, citat în *Dicționarul Limbii Române* (Academia) la cuvântul *buluc*).

¹¹⁾ Neagoe, *Învățăturile*, p. 241, care întrebuițează expresia de ceată pentru

Am spus că în marele patrulater, format de armata întreagă, unitățile de infanterie și de cavalerie erau dispuse pe mai multe linii cu intervale și distanțe din ce în ce mai mari. Pentru a înțelege dispunerea lor trebuie să examinăm mai întâiu proprietățile și formațiunile acestor arme.

Infanteria dispunea de două soiuri de arme: arme de șoc pentru lupta corp la corp, între cari sulia, foarte lungă, jucă un rol deosebit de mare, căci îngăduia a opri cavaleria dușmană, și arme pentru lupta depărtată (arce, arbaletе, archebuze, pistoale). Greutatea și mărimea celor două arme principale: sulia și arma de foc, erau așa de mari încât eră cu neputință a se armă întreaga infanterie cu ambele arme. De aci a rezultat două soiuri de soldați de infanterie: unii la cari preponderă armele de șoc și alții cari aveau mai ales arme de foc. Toată literatura militară a secolelor XVI și XVII, începând cu Machiavelli, se ocupă cu găsirea soluțiunei pentru gruparea acestor două soiuri de infanteriști; unii voind a grupa la un loc cei armați la fel, alții amestecând în aceeaș unitate sulișii și pușcașii spre a da tuturor unităților posibilitatea de a face față tuturor împrejurărilor. Nu avem date precise arătând cum erau grupate cele două soiuri de infanteriști la noi, dar este probabil că pușcașii, alcătuiți în majoritatea lor din mercenari străini, erau grupați la un loc și că gloatele ridicate din țară cuprindeau mai cu seamă sulișii — armați și cu arce.

Oricum ar fi fost alcătuite unitățile, ele trebuiau să aibe formațiuni de luptă. Cari erau aceste formațiuni?

Formațiunea tuturor unităților eră dreptunghiulară, pentru acelaș motiv arătat la formația de luptă a armatei și anume: formațiunea dreptunghiulară îngăduia a se face față în toate direcțiunile.

La începutul secolului XVI aceste unități erau încă foarte mari — mai bine de 1000 oameni — ulterior ele s'au micșorat ajungând cam la un efectiv de 200—250 oameni.

Mai multe temeieri cereau ca aceste unități să fie massive:

linie. Că prin ceată se înțelege acolo linie și nu unitățile unei linii, reiese din faptul că spune între a doua și a treia ceată « de laturea oștilor ». Dacă înțelegea unități alăturate, nu putea spune « de laturea oștilor ».

1. Numai fiind massive puteau rezista dușmanului celui mai de temut în luptele de atunci: șarja cavaleriei grele.

2. Numai fiind massive puterea lor de izbire, ce se poate exprima prin formula $\frac{1}{2} m v^2$, era îndestulătoare, căci vitesa unei mase de pedestrași fiind mică sau variind prea puțin singurul factor ce se putea mări era masa.

3. Numai fiind alcătuite din multe rânduri (15 și chiar 20 rânduri în adâncime la începutul secolului XVI¹⁾, opt, șase, cinci în secolul al XVII²⁾ putea focul unităților de pușcași fi continuu. În adevăr unui infanterist îi trebuia multă vreme spre a-și încărca arma așa că spre a obține un foc continuu se trăgeau salve pe rânduri și trebuiau ca să fie atâtea rânduri încât trăgând pe rând, primul care trăsesese să-și aibe arma reîncărcată când trăgea ultimul³⁾.

4. În fine și nu mai puțin, numai fiind formațiile massive se puteau supraveghea mai ușor soldații și ține unitățile mai bine în mână. Plaga nedisciplinii este acea de care se plâng toți scriitorii militari ai vremii⁴⁾ și ca și fuga la dușman par a fi fost plăgi de cari au suferit și armatele românești⁵⁾.

Am arătat că focul obișnuit al unităților de infanterie era focul de salvă⁶⁾. Acest foc de salvă nu pare a fi fost obișnuit de ai noștri — ci numai de lefegiii străini — pentru că cronicarul are grijă a specifica că acest fel de foc este cel folosit de lefegiii nemți⁷⁾. Ai noștri întrebunțau, cum întrebunțau și hărțuitorii străini, focul individual.

¹⁾ Machiavelli, *o. c.*, p. 340; Commandant Collin, *o. c.*, pp. 16, 17.

²⁾ Commandant Collin, *l. c.*

³⁾ (Catanele) « sloboziau câte un rând de sineți; apoi treceau acel rând și sloboziau altă pânză de foc, până își umpleau alt rând sinețile » (Amiras în Kogălniceanu, *Letopisești*, III, p. 128). Commandant Gérôme, *Essai historique sur la tactique de l'infanterie*, p. 24.

⁴⁾ M. Jähns, *o. c.*, pp. 698—773. La Turci disciplina era mai bună ca în armatele creștine (Fronsperger, *o. c.*, IX, fila 211 verso).

⁵⁾ Neagoe, *Învățăturile*, p. 239 arată măsurile de luat ca să nu fugă boierii zi-când să nu-i lese să iasă la harț; dezertarea lui Golia, și altele.

Ostașii se împrăștiau pe câmpul de luptă pentru a despoia morții (Iorga, *Studii și Documente*, IV, p. 140; Spontoni, *o. c.*, pp. 190, 208).

Temându-se de trădare, Matei Basarab așează, la Finta, Roșii și boierii la centru, iar pedestrașii și seimenii la aripi, cu ordin că dacă cei dintâi se dau la o parte să se tragă asupra lor (Cronica lui Kraus în *Fontes Rerum Austriacarum*, III, p. 203).

⁶⁾ Focului de salvă îi ziceau ai noștri și *pânză* (Kogălniceanu, *Letopisești*, III, p. 128).

⁷⁾ Kogălniceanu, *Letopisești*, I, pp. 280, 336.

De obicei se trăgea puțin în timpul unei bătălii, pentru că reîncărcarea ținea mult timp și pentru că soldații duceau puține încărcături asupra lor (10—15), acestea fiind foarte grele. Dacă se trăgea ceva mai mult atunci era primejdie ca trupa să rămână fără munițiuni tocmai într'un moment primejdios ¹⁾).

De efectul focului inamic, infanteria se apără în două chipuri: rămânând în afară de bătaia armelor până după prima salvă a inamicului ²⁾), după care se înaintă la adăpostul fumului produs ³⁾ sau culcându-se la pământ la pornirea focului inamic pentru ca gloanțele să treacă pe deasupra ⁴⁾).

Dacă trecem acum la cavalerie, constatăm că ea era de două soiuri: ușoară, care slujia mai ales pentru recunoașteri, și pentru hărțuire și care se dispunea în formațiuni de formă patrulateră, având călăreți răslețiți înainte și cavalerie grea care se dispunea în escadroane massive.

Și una și cealaltă dispuneau și de arme de foc și de sulii.

Arma de foc se întrebuintă și de-a călare — mai ales pistoalele ⁵⁾ — și în lupta descălicată ⁶⁾).

Unitățile mari alcătuite numai din cavalerie se dispuneau pe una sau mai multe linii, escadroanele de archebuzieri (pușcași) alternând cu cele de lăncieri ⁷⁾).

Un lucru este de însemnat și anume faptul că oastea noastră călare, care se pedestra pentru a lupta, știa să manevreze, după exemplul Tătarilor, călare și că deci transformarea ei în cavalerie, după înțelesul de azi al cuvântului era mult mai ușoară ca preschimbarea cavalerilor occidentali (chevalerie, Ritterschaft) în cavalerie, lucru ce s'a făcut tocmai în decursul secolului XVI ⁸⁾).

Cunoscând acum formațiile și particularitățile fiecărei arme să vedem cum se dispuneau acestea în formațiunea de luptă a armatei.

¹⁾ Infanteria lui Bathory în a doua bătălie dela Brașov.

²⁾ Basta la Mirăslău; Machiavelli, *o. c.*, pp. 353, 354.

³⁾ Machiavelli, *l. c.*; Kogălniceanu, *Letopiseți*, I, pp. 391, 392.

⁴⁾ Kogălniceanu, *Letopiseți*, I, pp. 336, 468; *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 241; H. Delbrück, *o. c.*, IV, p. 48.

⁵⁾ Ion Vodă-cel-Cumplit la Tighina (Al. P. Ilarian, *o. c.*, III, p. 230).

⁶⁾ Cavaleria lui Radu Șerban V. V. în întâia bătălie dela Brașov.

⁷⁾ G. Basta, *o. c.*, pp. 60, 62.

⁸⁾ Delbrück, *o. c.*, pp. 165, 166.

La Tighina: cavaleria este aşezată în linia întâia.

La Cahul: armata este împărţită în 30 pâlcuri dispuse pe două linii.

La Călugăreni: o linie de hărţuitori (puşcaşi) înainte, infanteria la centru, cavaleria pe aripi.

La Mirăslău: infanteria şi artileria grea la stânga, cavaleria la centru, cavaleria uşoară cu ceva infanterie la dreapta.

La Bucovel: puşcaşi răsleţiţi înainte, infanteria la centru, cavaleria pe aripi, toate pe trei linii.

Întâia bătălie dela Braşov: cavaleria înaintea aripilor, infanteria pe două linii.

Ojogeni: infanteria cu artileria la centru, cavaleria pe aripi ¹⁾.

Finta: infanteria la centru, cavaleria pe aripi.

Vedem deci că dispunerea unităţilor de infanterie şi cavalerie în dispozitivul de luptă al armatei variază dela caz la caz, ceea ce este şi firesc.

După puţinele date ce le avem şi pe care le-am arătat aci, se pare că la noi a fost o mai mare variaţiune în această privinţă ca în armatele străine, al căror dispozitiv se apropia mai mult de anume tipice ²⁾.

Dispozitivul de luptă, aşă cum îl arăt mai sus, era menit să dea pe timpul luptei şi siguranţa necesară şi posibilitatea de a face faţă unor atacuri sau incidente neprevăzute. Totuş afară de acest dispozitiv, afară de faptul că tabăra întărită şi având o garnizoană proprie apără oastea din spate, era nevoie adesea a se lua măsuri speciale de siguranţă. Aşă dacă, în bătălia dela Călugăreni, lăsarea unei părţi a armatei cu A. Kiraly înapoia dreptei lui Mihai Viteazul, nu a provenit dintr'o idee de manevră — pentru care nu avem documentare — ea poate fi cu temei interpretată ca o măsură de pază în direcţia Singurenilor, de unde Turcii ar fi putut ataca flancul şi spatele lui Mihai Viteazul. Pe de altă parte, în prima bătălie dela Braşov, nefiind cu totul sigur de ce vor face Braşovenii, Radu Şerban este nevoit a lăsa o parte din cavaleria sa pentru a observa pe aceştia.

¹⁾ Kogălniceanu, *Letopiseţi*, I, p. 307.

²⁾ Rüstow, *Geschichte der Infanterie*, I, pp. 330—350; colonel Révol, *Histoire de l'armée française de l'origine à nos jours*, planşe.

Să cercetăm acum dacă au fost și cari au fost, în fiecare din bătăliile studiate, ideile de manevră.

La Obertyn ideia de manevră a lui Petru Rareș a fost de a înconjură pe inamic. Aceasta a dus la slăbirea frontului și a îngăduit lui Tarnowski, ca, după un atac demonstrativ spre linia sa de retragere, să atace cu succes și să străpungă centrul lui Petru Rareș, golit de trupe îndestulătoare. Știința și voința lui Tarnowski se impun în tot timpul luptei.

În lupta dela Vercicani, pe Siret, Tomșa «vrând să înșele pre Cazaci» ¹⁾, și-a împărțit oastea în două spre a prinde pe Vișnovetki în defileul format de pod. Ajutată fiind și de ceață, manevra reușește.

La Jiliște ideia de manevră a fost un atac dublu înconjurător, având avangarda ca pivot.

La Călugăreni, unde lupta s'a dat spre a întârziă înaintarea lui Sinan Pașa, Mihai a vrut să atragă pe dușman în defileu, unde dușmanul nu se putea folosi de superioritatea sa numerică și, poate (?), că a voit și să-l prindă în cleștele format de grupul său de forțe și de acel a lui A. Kiraly.

La Mirăslău Mihai Viteazul a voit, ceeace răspunde și situației politice și admirabilei pozițiuni tactice ce alesese, să stea în defensivă. Temperamentul său violent a fost mai tare decât judecata rece și atunci a fost manevrat de Basta așa cum acesta o voise.

În întâia bătălie dela Brașov Radu Șerban a căutat să înconjoare pe vrăjmaș și să-l despartă de Brașov — de unde formația de apropiere cu cavaleria precedând aripile — manevră ce i-a reușit.

În a doua bătălie dela Brașov ideia lui Radu Șerban a fost de a atrage pe dușman în cleștele format de cavaleria polonă, ascunsă după moara de hârtie, și de trupele sale iar Bathory a vroit a manevra așa ca să aibă soarele în spate.

În bătăliile dela Cahul (1574), Bucovel (1600) și Finta (1653) nu se poate desluși cari au fost ideile de manevră iar în cea dela Șelimber pare a nu fi fost nici una, la ambii adversari.

¹⁾ *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, pp. 198, 199.

În ceea ce privește făptuirea luptei este de observat că în afară de mișcările făcute pentru realizarea ideii de manevră (acolo unde era o idee de manevră) grijile de căpetenie ale comandantului și a șefilor de unități erau:

a) De a căuta să atragă întregul front inamic sau o parte din el în focul artileriei și infanteriei proprii (Cahul, Călugăreni, Mirăslău, Bucovel);

b) De a se feri de focul dușman;

c) De a produce rupturi în frontul inamic sau de a-l atrage așa ca să cază pradă unui atac de cavalerie (Șelimber, a doua bătălie dela Brașov).

De oarece adversarii erau animați de aceleași tendințe, rezultă o mulțime de mișcări de dute-vino, de retrageri și atacuri parțiale (mai ales caracteristice la Cahul și la Șelimber) cari fac ca descrierile acelor bătălii să fie așa de greu de priceput.

Cooperarea între unități (atunci când nu era vreo trădare la mijloc) și între arme, pare a fi fost totdeauna bună. Explicația acestui lucru stă în faptul că unitățile erau unele lângă altele și că se vede ușor tot ce se petrecea pe câmpul de luptă, deci cooperarea, când, repet, nu era trădare, era ușoară.

Ceea ce ne mai interesează a cunoaște este evident conducerea bătăliei. Când vorbim de conducerea bătăliei pe câmpul de luptă, în epoca de care ne ocupăm, nu trebuie să ne gândim la felul de a conduce azi și nici chiar la chipul cum Ștefan-cel-Mare a condus trupele sale în bătălia dela 10 Ianuarie 1475, adică la ocuparea de către comandant a unui loc în afară de luptă, de unde putea vedea ansamblul și putea conduce lupta. În secolele XVI și XVII, comandanții de armate erau în primele rânduri. Ei se ocupau singuri de recunoașterea inamicului (Ion Vodă la Cahul, Zamoyski la Bucovel, Basta la Mirăslău). Ei conduceau chiar unitățile ușoare cari dădeau primul atac (Mihai Vodă la Călugăreni) iar pe câmpul de luptă comandau și o unitate (Ion Vodă la Jiliștea), cu care mergeau în foc, și ansamblul. Ei șarjau în primele rânduri (Petru Rareș la Obertyn — unde a fost rănit, Mihai Viteazul la Călugăreni) ¹⁾ și se puneau mai ales în capul contra-atacurilor (Ion Vodă la

¹⁾ A fost rănit în Bulgaria în 1597 (N. Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuși*, p. 7).

Cahul, Mihai Viteazul la Șelimber, Mirăslău, Bucovel, Matei Basarab la Finta) sau comandau ariergărzile (Ion Vodă la Cahul, Basta la Mirăslău).

Acest rol de luptător personal, care făcea adesea ca șeful să vadă mai mult incidentul local — la care lua parte — decât ansamblul, provenea și din bravura personală a șefului și din impulsivitatea sa, dar și din nevoia de a da pilda personală. Sub Ștefan-cel-Mare, când Moldovenii luptau pentru o cauză națională, fiecare și toți aveau interesul să lupte cu destoinicie. Dar mai târziu, când luptele se dădeau pentru interesul unui om — a domnului sau a pretendentului — când oștirea nu mai era alcătuită din țara întreagă ci formată din mercenari și din oameni veniți în nădejdea dobândei, era nevoie ca șeful, care cerea oamenilor adunați de dânsul să-și sacrifice viața pentru cauza sa, să dea personal pilda, să fie peste tot unde se putea produce o ruptură sau o slăbire. Și această pildă au dat-o, cu prisosință și Petru Rareș și Ion Vodă-cel-Cumplit și Mihai Viteazul și Radu Șerban și Matei Basarab. Dacă, teoretic vorbind, procedeul lor de comandament a fost greșit — și critica acestui procedeu o face un contimporan, Neagoe Basarab, arătând că locul comandantului nu este în linia întâiu, ci în urmă sau pe un flanc ¹⁾ — nu mai puțin trebuie să ne închinăm la constatarea vitejiei repetate cu care căpeteniile românești s'au aruncat în văltoarele luptelor, cu un minunat dispreț al primejdiei. Dacă n'au fost tacticieni desăvârșiți au fost însă bărbați.

Succesul nu încoronă totdeauna eforturile alor noștri. Atunci era nevoie să se părăsească câmpul de luptă. Foarte deseori această părăsire se transformă într'o fugă dezordonată (Obertyn, Mirăslău) dar alte ori trupele noastre au știut să impună dușmanului multă prudență în urmărire prin contra-atacuri cari-l fixau (Cahul, Bucovel), în urma cărora trupele noastre se retrăgeau în ordine, luând formații analoage celor pentru marșul de apropiere (tabără legată la Cahul ²⁾ sau în unghiu (Bucovel). Deseori retragerea se făcea sub protecția nopții (Călugăreni).

Mai trebuie să vedem cum se dădea o luptă defensivă.

¹⁾ *Învățăturile* (Ed. 1843), p. 241.

²⁾ Infanteria moldovenească după Finta (*Revista Istorică*, XII, p. 19).

Prima constatare este că se alegea de obicei un loc strâmt și care nu putea fi întors (Mirăslău, Ogretin, Finta), cu un bun câmp de tragere (Mirăslău, Bucovel) care era puternic prin obstacole naturale (Mirăslău, Bucovel). Pozițiunea era întărită prin șanțuri (Roșcani, Ogretin¹⁾, Finta) și carele armatei (Roșcani). Dispozitivul trupelor era acelaș ca pentru lupta ofensivă dar se puneau mai mare temei pe foc (Mirăslău, Bucovel, Finta), punându-se toată artileria și o mai mare proporție de pușcași în linia întâiu. În luptele defensive ai noștri nu s'au mulțumit numai să opună o rezistență pasivă ci au manevrat cu trupele din linia două și a treia (Bucovel, Finta) și au reușit chiar să înfrângă pe inamicul atacator.

Rezumând cele expuse până acum, putem spune că bătălia din secolele XVI și XVII, bătălie ce se apropie mai mult de bătălia din apusul și centrul Europei, se deosebește mult de aceea pe care au făcut-o Românii din veacurile precedente.

Pe când în trecut bătălia era de obicei o bătălie defensivă, în care terenul jucă rolul primordial, bătălia din secolele XVI și XVII este de obicei o bătălie ofensivă și în câmp deschis. Această deosebire provine pe de o parte din cauza politică a războiului, care are de scop o cucerire sau apărarea păstrării tronului de către un anumit domn, scopuri cari au fost străine marilor bătălii din secolele XIV și XV și scopuri cari nu puteau fi atât de populare ca acel al apărării gliei pe care l-au urmărit domnitorii dela Vlaicu-Vodă la Ștefan-cel-Mare, scopuri deci cari nu interesau masa populației. Scopul politic fiind ofensiv impunea o strategie ofensivă și deci o bătălie ofensivă.

Pe de altă parte evoluțiunea alcătuirii social-politice și ca urmare acea a organizării militare, dădea armate mai asemănătoare celor inamice, formate în mare parte din mercenari și din breslași militari, a căror fel de a lupta era mai cu seamă ofensiv.

În fine și nu mai puțin, capii noștri militari — excepție făcând Matei Basarab — dar Petru Rareș, Ion Vodă-cel-Cumplit, Mihai Viteazul (mai cu seamă) și chiar Radu Șerban, erau prin firea lor impulsivi, felul lor de a fi făcea ca ofensiva

¹⁾ Șanț flancat cu patru redute, clădite din pietre, trunchiuri și gunoaie (Motogna, o. c., p. 15).

să le fie mai naturală, chiar atunci când — ca la Mirăslău spre pildă — rațiunea le arătase nevoia și șansele de succes a defensivei. Trebuie să recunoaștem că acest soi de bătălie ne-a dat isbânzi mai puțin hotărîtoare decât bătălia defensivă pe care am practicat-o, cu atât succes, în veacurile premergătoare. Ea eră mai puțin potrivită firei noastre. Căpeteniile noastre militare din această epocă au fost mai slabi tacticieni ca adversarii lor, cari știau nu numai să șarjeze cu un mare curaj în capul alor lor, dar știau să manevreze, știau să se stăpânească și, studiând caracterul unui Petru Rareș și unui Mihai Viteazul, știau să le impună voința lor. Victoria rămânea de partea judecării reci.

Această constatare este, poate, puțin măgulitoare pentru amorul nostru propriu, dar este adevărul. Strădăniile noastre seculare, sângele vărsat din belșug pentru apărarea ființării noastre și pentru menținerea unui zid, la adăpostul căruia alte neamuri au putut să poarte făclia civilizațiunii, au adus și glorie și ne-au constituit și titluri la recunoștința altora cari ne îngăduesc luxul de a privi adevărul în față.

Înainte de a încheia acest studiu sumar asupra tacticei românești dela 1504 la 1653 mai rămâne de arătat ce literatură militară a produs această epocă la noi.

Dacă exceptăm crâmpiele de descrieri de lupte cuprinse în cronici, crâmpiele în cari sunt cuprinse foarte puține principii tactice ¹⁾, nu găsim decât o singură scriere a unui român, în care să se găsească enunțate oarecari principii de tactică și aceasta este scrierea cunoscută sub numele de *Învățăturile lui Neagoie Basarab* ²⁾.

Principiile de tactică cuprinse în cartea lui Neagoie, pe lângă o repetată insistență asupra nevoiei de a plăti bine oștirile, a le recompensa și frica ce o are de dezertțiuni (pag. 239, 241), sunt:

¹⁾ I. Bogdan, *Vechile Cronice*, p. 204. *Letopiseșul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 241; Kogălniceanu, *Letopiseși*, I, pp. 280, 336, 468, III, p. 128.

²⁾ *Învățăături ale bunului credinciosului Domn al Țării Românești, Neagoie Basarab Voievod, către fiul său Teodosie Voievod*, București 1843. Pe când d-l D. Rouso consideră această carte ca o compilație din secolul XVII, d-nii S. Pușcariu și Romansky o consideră ca scrisă de Neagoe (S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Ed. II-a, pp. 38, 216).

A alcătui linia de bătaie din cete — unități — separate și a nu formă din armată un singur bloc massiv (pag. 237).

A dispune armata pe trei linii (pag. 241).

A avea un serviciu de siguranță, înainte și în spate (pag. 238), în marș și în stație.

A nu avea hărțuitori « că nu sunt de nici un folos » (pag. 238).

Comandantul să nu stea în linia întâia, ci în a doua sau a treia sau, mai ales, pe un flanc între a doua și a treia, de unde să poată vedea și conduce (pag. 241).

În afară de această scriere se mai cunosc următoarele scrieri ale unor străini, cari au luat parte la luptele noastre:

Un brief et vray Recit de la prise de Terouane et Hedin avec la bataille faite à Renti et de tous les actes memorables faits depuis deux ans en ça, entre les gens de l'Empereur et le François par Jaques Basilic Marchet, Seigneur de Samos. Anvers, Christophe Plantin 1555 ¹⁾.

Tot Iacob Eraclide dedică împăratului Maximilian II: *Artis militaris libri IV*, lucrare rămasă în manuscris și aflându-se în biblioteca (fostă K. K. Hofbibliothek) din Viena sub No. 10.980 ²⁾.

În fine adversarul lui Mihai Viteazul, G. Basta, a lăsat două scrieri cunoscute nouă azi, scrieri în cari, precum am arătat în textul acestui studiu, a intercalat învățămintele căpătate în luptele cu ai noștri:

Il maestro di campo generale, di Giorgio Basta, conte d'Hust, Venezia, 1606.

Le gouvernement de la cavallerie légère, Rouen, 1627.

Sărăcia aceasta a literaturii noastre militare nu trebuie să ne mire; împrejurările nu îngăduiau mai mult.

București, 26 Aprilie 1931.

¹⁾ G. Bengesco, *Bibliographie franco-roumaine*, I, p. 2.

²⁾ Max Jähns, *o. c.*, p. 523.

ÉVOLUTION DE LA TACTIQUE CHEZ LES ROUMAINS DE 1504 À 1653

RÉSUMÉ

L'organisation des armées roumaines ayant évolué, pendant le siècle et demi étudiés, de la levée en masse à des armées formées par des gens de métier et l'armement comprenant une plus grande proportion d'armes à feu, tandis que les moyens de communications et ceux pour vivre, n'avaient pas changé, il est naturel qu'il n'y ait que de très légères modifications en ce qui concerne les principes et la pratique des marches et du stationnement. Ces modifications ont été: l'emploi, de plus en plus grand, des troupes pourvues d'armes à feu pour le service de sûreté, tant aux avant-postes qu'aux avant-gardes, flanc-gardes et arrières-gardes.

En ce qui concerne la bataille, elle diffère du tout au tout de celle du XV-e siècle. Ce n'est plus la bataille défensive livrée généralement dans un défilé, où l'ennemi ne peut faire valoir sa supériorité numérique et technique. Les causes politiques des guerres, l'organisation et le tempérament des chefs imposent l'attaque. La conséquence en est une bataille offensive, ressemblant comme dispositions et comme formations aux batailles livrées par les autres armées européennes.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

SERIA III

Lei

TOMUL I (1922—23):

VASILE PÂRVAN. Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice.	100.—
ZENOVIE PÂCLIȘANU. Luptele politice ale Românilor ardeleni din 1790-1792.	10.—
ZENOVIE PÂCLIȘANU. Din istoria bisericească a Românilor transilvăneni: «Teologul» vlădicilor uniți.	28.—
ANDREI RĂDULESCU. Pravilistul Flechtenmacher.	12.—
TEODOR V. STEFANELLI. Cadastru și cărți tabulare.	16.—
Dr. IACOB RADU. Manuscrisele din Bibl. Episcopiei unite din Oradea-Mare.	5.—
N. IORGA. Un colaborator francez la Unirea Principatelor, Paul Bataillard.	12.—
N. IORGA. Ernest Renan.	5.—

TOMUL II (1923—24):

VASILE PÂRVAN. Histria VII.	130.—
ANDREI RĂDULESCU. Publicitatea drepturilor reale imobiliare și registrele de proprietate.	40.—
TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU. Un fragment de <i>ΑΗΚΥΘΟΣ</i> funerar atic de marmură.	15.—
SILVIU DRAGOMIR. Originile coloniilor române din Istria.	6.—
ION I. NISTOR. Pomenirea lui Dimitrie Cantemir-Voevod.	6.—
C. MARINESCU. Inițierea Mitropoliilor în Țara-Românească și în Moldova.	8.—
Dr. ANDREI VERESS. Pribegia lui Grigorașcu-Vodă prin Ungaria și aiurea.	6.—
N. IORGA. Comemorarea lui Jules Michelet.	20.—
N. IORGA. Un cioban dascăl din epoca de tranziție a culturii noastre.	5.—
TEOFIL SAUCIUC-SĂVEANU. Memnon, titularul decretului de onoare atenian. I. G. II, 1, 356.	5.—
N. IORGA. Note polone.	8.—

TOMUL III (1924—26):

ION ANDRIEȘESCU. Piscul Crăsani.	840.—
V. PÂRVAN. Getica.	40.—

TOMUL IV (1924):

IOAN C. FILITTI. Despre Negru-Vodă.	800.—
VINTILĂ MIHĂILESCU. Așezările omenesti în Câmpia Română la mijlocul și sfârșitul sec. XIX.	160.—
Dr. ANDREI VERESS. Campania creștinilor în contra lui Sinan-Pașa.	12.—
P. P. PANAITESCU. Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin.	25.—
N. IORGA. I. Domnița Anca și patronajul ei literar; II. O prigonire politică sub Fanarioti.	25.—
N. IORGA. I. Cea dintâi istorie universală tipărită în Transilvania; II. Moșiile familiei Beldy în Țara-Românească.	60.—
N. IORGA. Procesele călugărilor dela Sântilie și Gheorghe, pisarul leșesc.	15.—
I. VLĂDESCU. Inceputul anului în cronicile moldovenești până la Ureche.	12.—
G-ral R. ROSETTI. Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan-cel-Mare. — Mem. I—III.	12.—

TOMUL V (1925—26):

N. IORGA. Comemorarea lui Edgar Quinet, cu ocaziunea semicentenarului morții lui.	25.—
ION ANDRIEȘESCU. Considerațiuni asupra tezaurului dela Vâlci-Trân lângă Plevna (Bulgaria).	160.—
AL. BUSUIOCEANU. Câteva portrete noi ale lui Mihai-Viteazul.	5.—
ANDREI RĂDULESCU. Dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor.	15.—
N. IORGA. Trei călători în Țările Românești: Caronni, Rey, Kunisch și originea «Luceafărului» lui Eminescu.	8.—
I. LUPAȘ. Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureșeanu.	30.—
N. IORGA. Lucruri noi despre Chilia și Cetatea-Albă.	10.—
N. IORGA. Un prinț portughez cruciat în Țara-Românească a sec. al XV-lea.	60.—
N. IORGA. O istorie a lui Mihai-Viteazul de el însuși.	15.—

TOMUL VI (1926—27):

300.—

G-ral R. ROSETTI. Studii asupra chipului cum se făptuiă războiul de către Ștefan-cel-Mare. — Mem. IV și V.	50.—
N. IORGA. O mărturie din 1404 a celor mai vechi « Moldoveni ».	8.—
N. IORGA. O tipăritură românească la Uppsala.	15.—
N. IORGA. Goleștii și alți elevi ai lui Töpffer în Geneva.	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Șaizeci de ani de Cod Civil.	20.—
N. IORGA. Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre vieța muntenească în timpul lui Constantin-Vodă Mavrocordat.	18.—
N. IORGA. Cea mai veche ctitorie de nemeși români din Ardeal (1408—9).	15.—
N. BĂNESCU. Opt scrisori turcești ale lui Mihnea II « Turcitul ».	30.—
G. VÂLSAN. Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir.	30.—
N. IORGA. Foaia de zestre a unei domnițe moldovenești din 1587 și exilul din Veneția al familiei sale.	15.—
V. MOTOGNA. Răsboaiele lui Radu Șerban (1602—1611).	30.—
ETTORE PAIS. Gli scavi di Pompei ed il tesoro di Mahdia.	12.—
Dr. ANDREI VERESS. Scrisorile Misionarului Bandini din Moldova (1644—1650).	25.—

TOMUL VII (1927):

300.—

CONST. C. GIURESCU. Organizarea financiară a Țării-Românești în epoca lui Mircea-cel-Bătrân.	25.—
CONST. I. KARADJA. Delegații din țara noastră la conciliul din Constanța (Baden) în anul 1415.	30.—
N. IORGA. Noi acte românești la Sibiiu.	25.—
N. IORGA. Momente istorice.	8.—
N. IORGA. Informațiuni germane despre România și Basarabia pe la 1870.	10.—
Dr. ANDREI VERESS. Păstoritul ardelenilor în Moldova și Țara-Românească până la 1821.	60.—
CONST. C. GIURESCU. Nicolae Mălescu Spătarul.	32.—
ȘT. METEȘ. Contribuțiuni nouă privitoare la familia boierească Buhuș din Moldova.	30.—
I. NISTOR. Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia.	12.—
N. IORGA. Ultimele scrisori din țară către N. Bălcescu.	10.—
N. IORGA. Încă un portret al lui Mihai Viteazul.	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Unificarea legislativă.	40.—

TOMUL VIII (1927—28):

320.—

H. PETRI. Relațiunile lui Jakobus Basilicus Heraclides cu capii Reformațiunii.	25.—
ANDREI RĂDULESCU. Izvoarele Codului Calimach.	18.—
N. IORGA. Imperiul Cumanilor și Domnia lui Băsarabă.	10.—
N. IORGA. O gospodărie moldovenească la 1777 după socotelile cronicarului Ioniță Canta.	12.—
I. LUPAȘ. Doi umanști români în sec. al XVI-lea.	20.—
N. IORGA. Brodnicii și Românii.	20.—
P. P. PANAITESCU. Contribuții la opera geografică a lui D. Cantemir.	25.—
G-ral R. ROSETTI. Regulamentul Infanteriei franceze din 1 August 1791 și influența lui asupra regulamentelor de cari s'au servit oștirile românești sub Regulamentul Organic.	15.—
G-ral R. ROSETTI. Notele unui ofițer norvegian înaintea și în timpul războiului de neatarnare 1876—1878.	35.—
GR. NANDRIȘ. Patru documente dela Ștefan-cel-Mare.	15.—
N. IORGA. Rătăcirile în Apus ale unui pretendent român, Ioan Bogdan, în sec. al XVI-lea.	15.—
N. IORGA. Francmasoni și conspiratori în Moldova secolului al XVIII-lea.	5.—
Dr. ANDREI VERESS. Nunții apostolici în Ardeal.	30.—
N. IORGA. Din originile politicianismului român: O acțiune de opoziție pe vremea Fanarioților.	8.—
N. IORGA. Informații spaniole despre războiul nostru pentru independență.	32.—
G. CANTACUZINO. Colonizarea orientală în Illyricum.	35.—